

KERESZTÉNY MAGVETŐ

79. ÉVFOLYAM 1. SZÁM • ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ
1973

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1. szám

1973
KOLOZSVAR

79. évfolyam

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Kenneth Twinn

Az én vallásom 3

Dr. Borbély István

Hittani problémák 9

Dr. Binder Ludwig

Adatok a 16. századi erdélyi unitarizmus történetéhez 13

Szabó Sámuel

A brassói unitárius leányegyházközség 20

Jakab Dénes

A gyülekezet mint a lelkésznevelés eszköze 24

Dr. Nagy József

Műemlékeink és védelmük 33

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Diether Gehrman

Isten és az ember szeretetében egyek vagyunk 39

Nyitrai Mózes

Örömhír	41
A szolgálat mint jézusi mérték	44
A tanítványok öntudatra ébredése	46

Nyitrai Berta

A templom aranya	48
----------------------------	----

Lőrinczi László

Prédikációvázlatok	50
------------------------------	----

EGYHÁZI ÉLET	54
------------------------	----

HÍREK	58
-----------------	----

KÖNYVSZEMLE	60
-----------------------	----

KERESZTENY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: Cluj, Bulevardul Lenin nr. 9.

Szerkesztőség: Kolozsvár, Lenin út 9. Tel.: 14 — 09.

Szerkesztőbizottság: Dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő),
dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), Szabó Árpád és Szabó Dezső
(szerkesztők) és Sebe Ferenc (tag).

TANULMÁNYOK

AZ ÉN VALLÁSOM

Bevezető gondolatok

A vallásban én egy olyan gondolat-rendszert keresek, amely szerintem értelmet ad az életnek és a mindenségről való tapasztalatomban összefüggést, rendet teremt; ugyanakkor életutat is sugalmaz, mely az egész ember kötelezettségét vagy kategorikus imperativusát foglalja magában. A következtetés, melyre jutottam és a rendszer, amit kialakítottam, messze van attól, hogy teljes legyen; az sem kétséges, hogy sok oldalról támadható. Nem eredeti, befolyásolták mindazok, amiket nekem tanítottak és azok a gondolkozási módszerek, amelyekben felneveltek. Bevallom, nem lehetek megelégedve vele, éppen ezért állandóan vizsgálom és alakítanom kell, de mindezek ellenére mégis érték számomra, ami által élhetek. Tudom, hogy ez a vallás nem jöhet ellentétbe egyetlen tudományosan bebizonyított ténnyel sem és összhangban kell állania lelki világom minden megnyilvánulásával: szellemi, érzelmi és értelmi, valamint belátással és ötérzékekkel. Éppen ezért vallásom kifejezési formája: költői és logikai.

Baptistának születtem és neveltek. De serdülő éveimben már elszakadtam a baptista egyházközségtől, mivel növekvő értelmi és más irányú érdeklődésemet már nem tudta kielégíteni. Az istentiszteletek látogatását azonban tovább folytattam szülővárosom különböző felekezeteinek templomaiban. Gondolkozásomat ebben az időben B. Shaw és H. G. Wells művei befolyásolták a vitalizmus, vagy a teremtő fejlődés irányában. Majd egészen véletlenül egy unitárius templomot látogattam meg és unitárius istentiszteleten vettem részt. A lelkész személyiségének varázsa megragadott. Az unitáriusok között olyan közösséget és légkört találtam, mely számomra teljes szabadságot biztosított az igazság keresésében és olyan istentiszteletről gondoskodott, melyet lelki életem és a világ iránti csodálatérzésem és tisztelem kívánt.

Az egyetlen modern nyelveket tanultam. Majd teológiai tanulmányokat folytattam és unitárius lelkészi oklevelet szereztem. Nyelvi ismereteim gyarapítása, teológiai tanulmányaim és lelkészi szolgálatom annyira igénybe vettek, hogy nem lehettem tudós. Éppen ezért írásom iránt különleges igényt nem támasztok. Én csupán kifejtem: számomra mi a vallás, úgy, amint az éveken át kialakult bennem s melyet tapasztalat és elmélkedés által tökéletesítettem.

Isten

„Isten“ szóval jelölöm azt, akiben „élünk, mozgunk és vagyunk“. Istenélményemre egyedül alkalmas jelző a „szellemi“, bár sok nehézségem van ezt a fogalmat magamnak vagy másoknak kielégítő módon meghatározni. Hivatkozhatnám a „valóság“-ra is, de ennél tágabb és prózaibb szót alig lehetne találni. „Isten“ az egyetlen főnév, mely rendelkezik minden kívánt tulajdonsággal, bár ennek sok nagyományos és történelmi mellékértelmét elhagytam.

Hogyan jutottam Isten ismeretére? Isten megismerésére vezettek: felkészültségem, nagy vallásos látnokok és tanítóim tapasztalatai és mindenekelőtt a zene, költészet, a természettel való közösségem, valamint értelmi, erkölcsi és szellemi tevékenységem. Mivel én és minden létező Istenben bírjuk létünket, valamilyen értelemben Isten kellett, hogy „adja“, „teremtse“ vagy „okozza“ az életet és minden dolgot. Ezenfelül az emberi természet egészt — mely teljességében egyetlen, legalábbis ezen a bolygón, és minden más faj fölé emel, s melyet személyiségnek nevezünk — elkerülhetetlen számomra, hogy ezt a legmagasabbrendű minőséget bele ne foglaljam Istenbe. Hogy vajon ez egy „fejlődő személyiség“-e, amint Samuel Alexander nevezte, amely nem létezett a homo sapiensben való kialakulása előtt, vagy amint egy régi hindu mondás kifejezte: „Isten alszik a kőben, lélegzik a növényben, álmodik az állatban és fölébred az emberben“, bevallom, nem vagyok felkészülve, hogy erről elmélkedjem. Elfogadom a hindu mondás használt képet, mint Isten „alkotásain“ át megvalósuló ön-kinyilatkoztatásának különböző színvonalú hasonlatát. S bár veszélyes dolog logikai konklúziókat vonni költői kifejezésekből, mégis érzem, hogy szabályszerűen járok el, amikor azt állítom, hogy Isten személyisége a vele való kapcsolatomra nagy jelentőséggel bír. Ebben a vonatkozásban Isten személyisége hatálytalanítja a „világegyetem“ vagy a „valóság“ használatát. Itt, ezen a ponton jelentkezik a mély különbség az Istennel való kapcsolatomban és a világegyetemhez való viszonyomban, melyben nincs személyiség. Ezért nem tudom Istent egyenlővé tenni vagy azonosítani a világegyetemmel. A világegyetemet csak úgy tudom nézni, mint Istennek „kifejezését“, vagy „öltözetét“. A további különbség Isten és az emberrel való kapcsolatom között az ember teremtettségén alapszik (von Hügel kifejezése). Máskülönb a kettő között szoros hasonlóság áll fenn, mely lehetővé teszi, hogy az emberi kapcsolatok köréből vett hasonlatok segítségével kifejezhessük az isteni és emberi kapcsolatát. Jézus úgy írta le Istent, mint „Atyát“, képletesen és költőileg így értette őt, a foga'ommal járó minden korlátozás nélkül (a „szülő“ esetében ugyanis hiányzik az „atyához“ hasonló érzelmi kapcsolat). Az „Atya“ elnevezésnél jobbat azóta sem tudtak alkotni.

Ember

Az ember természeténél fogva „Isten gyermeke“. Természete szellemi: ez képesíti őt arra, hogy felfogja az igazságot és szeretetet, alkossa a szépet, keresse és cselekedje a jót, egyszóval: értékítéleteket alkosson és

azok fényénél cselekedjék. Hasonló ez a megörökítő és közlő képességéhez (írás, beszéd), mely megkülönbözteti az embert minden eddig ismert élőlénytől. Amennyiben értékítéletet tud alkotni, az ember szabad. Az igazság felfogása, a jó és a szép értékelése lehet viszonylagosan fejletlen vagy körülményeinek és természetéből származó ösztöneinek befolyása következtében homályos. Az ember cselekedete hasonlóképpen befolyásolható. De akaratának az a cselekedete, mely értékítéletéből származik, minden esetben szabad. Ebben gyökerezik a bűn lehetősége is, mert a bűn nem más, mint elutasítása annak, hogy az ember a legmagasabb értékekkel összhangban cselekedjék. Ez az elutasítás történhetik megfontolás vagy olyan befolyások eredményére, melyek az ember választása felett akarnak uralkodni.

A bűn nem a cselekedet önmagában véve, hanem a benne levő hajlam (diszpozíció), amely elindítja a cselekedetet. A szellemiség szempontjából különböző embereket ismerünk a látnokok és szentektől el egészen a vad és perverz emberekig, akik különböző időben mind különböző szellemiségi színvonalon cselekednek. Minden ember bűnös, de viszont sokan alkalmadtán mint szentek vagy szentekhez „csaknem hasonló“ módon cselekednek. Minden ember szellemileg annyira összetett, mint amennyire összetett testileg. Túlzott egyszerűsítés tehát azt állítani, hogy az ember természeténél fogva jó vagy rossz. Meggyőződésem, hogy megvan a képessége szellemileg fejlődni, úgy is mint egyén és mint faj, de nem gépiesen vagy elkerülhetetlenül, hanem csak folytatólagos, állandó törekvés által.

Ha Isten olyan, mint amilyennek leírtam és kapcsolata velünk emberekkel olyan, mint ahogy én felfogtam, akkor ő segít nekünk, ha mi hajlandók vagyunk segítségét elfogadni. Isten azonban szabad akaratunktól nem foszt meg. Ő céljának megvalósításában — mivel személyisége van, célja vagy céljai is kell hogy legyenek, igazi személyiség enélkül elképzelhetetlen — nem kényszerít minket, mert ez személyiségünk megtagadása lenne, kivéve, ha mi sértjük meg világegyetemének törvényeit, amikor is hordoznunk kell cselekedetünk következményeit.

Isten arra hív minket, hogy legyünk az ő szabad és önkéntes munkatársai.

Kijelentés

Isten célját a kijelentés útján ismerjük meg. Hogyan történik ez az isteni kijelentés?

A személyiség komplex tevékenység, melynek különböző összetevői: az értelem, ítélet, képzelet, emlékezet, belátás, akarat, érzelem, lelkiismeret, tisztelet stb. Hiszem, hogy az ember éppen e komplex tevékenység segítségével tudja felfedezni, feltárni és megérteni a valóságot, amelyben él, és megmagyarázni Isten célját. A személyiségen keresztül jelenti ki Isten önmagát és célját. Felkészültségem az Istenhez való közeledésnek egyik útja, a másik a látnok, a próféta tevékenysége. Részleges utak ezek, de mind törvényesek és jogosak.

A nagy vallásos géniuszok hátrahagyták nekünk útmutató meglátásaikat, melyek bár gyarlók és részlegesek, mégis inspirálók és meggyőzők.

Az ők szellemi öröksége található meg a különböző vallások szentkönyveiben. Bár én a keresztény Bibliát ismerem legjobban, mégis értékelem és tisztelem más vallások szentkönyveit is. Abszolút tekintélyt azonban egyiknek sem tulajdonítok, hanem lelki ítélőszékem döntése alapján tisztelem. Ugyanakkor alázatosan elsimerem a szentkönyvek szerzőinek, ezeknek a szellem-óriásoknak nagyságát. Ezek közül számomra Jézus a legiőbb, aki a legteljesebb mértékben részese annak az isteninek, amely különböző mértékben megtalálható minden embernél. S bár legtöbb tanításának hasonlóságával máshelyen is találkozunk, mégis ő az egyedüli, aki a vallás alkotó alapelveit összegyűjti, önfeláldozó és becsületes életével pedig azoknak formát és lényegét ad. Engem vonz a jézusi tanítványosság és elégedetten s alázatosan nevezem magam kereszténynek. Természetesen ez nem jelenti azt is, hogy elfogadom a kereszténységgel kapcsolatos dogmákat. Így pl. nem tudom Jézust azonosítani a hitvallások Krisztusával, aki: „az Atyától nemzetett minden időknek előtte, világosságból való világosság, igaz Istenből való igaz Isten: nemzetett, nem teremtettt; egy lény az Atyával“ (niceai hitvallás).

Jézus meggyőződésem szerint kinyilvánítja Istent, vagyis Isten természetéből többet tár fel, mint amennyit ismertek előtte; ő is részese ennek az isteni természetnek anélkül, hogy az benne a maga teljességében megtestesülne. S bár korának embere, mégis szellemi nagyságával az emberiség fölé emelkedik. Engem hidegen hagynak a személyéről szóló tudósítások csodás elbeszélései; ezek számomra nemcsak hihetetlenek, hanem jelentéktelenek is. Jézus az én értelmemhez, lelkiismeretemhez és szívemhez szól, ez pedig elégséges nekem.

Testvériség

Az embernek kapcsolata embertársaihoz döntő fontossággal bír válasomra. Ezzel kapcsolatban utalok Jézus mondásaira, melyek közül a következő kettő summázza egész tanítását is: „Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődödből.“ Ez az első parancsolat. A második pedig hasonló ehhez: „Szeresd felebarátodat, mint magadat“ (Mk 12, 30—31). Ha Isten az, akinek én felfogom, akkor így imádkozom hozzá: „Isten, aki a Téged ismerő értelem világossága, a Téged szolgáló akarat ereje, a Téged szerető szív öröme vagy, add, hogy ismerjünk, igazán szeressünk és úgy szerethessünk, hogy teljes odaadással szolgálhassunk Téged.“

Ha az ember kapcsolata Istennel olyan, mint ahogy én értem, akkor az emberi lényeket elszakíthatatlan kötelékek fűzik egymáshoz. S ha Istent legkifejezőbben „mi Atyánk“-nak nevezzük, akkor mi egymásnak testvérei vagyunk, és mindaz, ami ezt a testvériséget akadályozza, nemcsak gonosz, hanem az emberi életnek ellensége is, mivel az emberi élet csak közösségben lehetséges. Jézus példázata szerint a tékozló fiú minden akarat és elválasztó távolság ellenére sem szűnt meg továbbra is apja fia lenni. És amikor magához tért s hazament, atyja mint fiát fogadta vissza. Hasonlóképpen, ha mi emberségünknel fogva Isten gyermekei vagyunk, nem szakíthatjuk meg emberi kapcsolatainkat, bármennyire is vétkezünk ellene.

Napjainkban s nemzedékünk életében a világ annyira a kölcsönös függést mutatja, hogy a „felebarát“ fogalma mind több és több, a távol-ság által elválasztott emberi lényt fog össze. Ugyanakkor azonban a rombolás fegyverei is mind hatékonyabbá válnak, úgy, hogy a háború az egész emberi faj megsemmisítésével fenyeget. A testvériség egy olyan személyes kapcsolat, melyet a nyelv korlátai akadályoznak. Ezért tanultam meg az eszperantó nemzetközi nyelvet, melynek segítségével személyes érintkezésbe kerülhetek bárkivel nemzetiségre és nyelvre való tekintet nélkül.

A felebarát iránti szeretetem, személyiségének tisztelete és jólétére irányuló kívánságom elsősorban a hozzám legközelebb állók felé kell hogy irányuljon. Ha ugyanis nem tudok velük békében élni, akkor nem remélhetem a békességet azokkal, akik különböző szokások és hagyományok képviselői. Én nem szeretek és nem tudok minden személyt úgy szeretni, mint ahogy a hozzám legközelebbieket és számomra legkedvesebbeket, vagy barátaimat szeretem. De ennek ellenére kell és lehet közöm, érdeklődésem irántuk, ahogy John Donne mondja: „Egy ember önmagában nem lehet sziget. Minden ember része földünknek, része az egésznek. És ha csak egy göröngyöt is elmos a tenger, Európa ezzel kisebb lesz. Ennek a göröngynek pusztulása annyi, mintha barátod, testvéred, vagy saját házad semmisülne meg. Minden ember halálával fogyatkozunk, mivel az emberiség részei vagyunk. Soha nem tudjuk, hogy kiért szól a harang. Én hiszem, hogy az emberért harangoznak, mindnyájunkért szól a harang, mindig és mindenütt.“

Bármennyire is nehéz, meg kell próbálnom megvalósítani a testvériséget és amennyire csak tudok erre építeni.

Örökélet

Isten és az ember természetéből következik, hogy Isten örök életének mi is részesei vagyunk. Az örökélet egyike azon szavaknak, melyet a logika lenéz és amely nélkül a költészet nem létezhetik. A lét alapja örökkévaló kell hogy legyen. Ha a lét eredetét nehéz felfogni, a lét megszűnése felfoghatatlan. A dolgok megszűnhetnek létezni, de az, ami létüket adta, soha nem semmisülhet meg. Az isteni természetben való osztályrészsünk elválaszthatatlan az örökkévalóságtól. Ez nem csupán folytonos létezés, hanem egy minőségi és mennyiségi valóság is, melyet jelen életünkben a „földön“, valamint az „élet utáni“-ban tapasztalunk.

Hogy mit jelent az örökélet, erről elmélkedhetünk, de soha teljesen meg nem értjük. Az örökélet magába foglalja mindenesetre, hogy tesszünk, amely szétbomlik, csak egy „helyhez kötött lakóhely“, és hogy van valami belőlünk, ami folytatódik, tovább él. Ezzel kapcsolatban használhatom a hagyományos „lélek“ vagy „szellem“ szót, anélkül, hogy pontosan tudnánk, mit jelentenek. Én azonban biztos vagyok abban, hogy igazságot fejeznek ki.

Egyház

Az egyház számomra lényeges intézményt jelent. A vallás több, mint amit az ember a lélek magányában cselekszik, mert senki sem sziget önmagában. Az emberek mindig igénylik felebarátjuk társaságát, baráti kapcsolatot, kölcsönös bátorításért és lelki indításért.

Az egyház emberi intézmény s mint ilyennek nem tudok isteni, felsőbbrendű tekintélyt tulajdonítani, mint ahogy a dogmakereszténység teszi. Mint emberi intézmény századok bölcsességének és meglátásainak hordozója s közvetítője; ez az a cél, amelyért létezik. Mivel az egyház hagyományt foglal magában, segíthet engem, hogy a vallásban jelentkező szélsőséges individualizmus szeszélyeitől őrizkedjem. Az egyháznak mind ezért hűséggel és tisztelettel tartozom.

Hiszem, hogy „Isten anyaszentegyháza“ a múlt idő és változó tér ellenére, minden évszázadban és a faj életében láthatóvá válik; hogy a különböző nevek és fogalmak alatt az egyház a láthatatlan „Egy Jelenlőt“ imádja, csendben vagy zsoltárral.

Ehhez a láthatatlan egyházhhoz tartozom a világon élő vallásos emberekkel együtt, bár egyes vallásos cselekményt és hitfelfogást nehezen, vagy éppen nem tudok elfogadni. A keresztény egyház évszázadokon át Jézus kijelentéséből sokat megtartott, de meg is rontott, és őt istenségre emelte, melyet nem tudok elfogadni. Mindazonáltal ehhez az egyházhhoz tartozom, mivel a kereszténységben születtem és nőttem fel. Mégis teljes hűséggel ahhoz a szervezethez tartozom, mely unitáriusnak nevezi magát. Ez az egyház a vallásos gondolkozásban szabadságot és életet ad, elkötelez az igazság, jóság és szépség követésére azzal a fegyelemmel, amely nélkül ez a követés eredménytelen. Enélkül a vallás számomra csak ámitás lehet. Az unitárius egyház tudom, távol van attól, hogy tökéletes legyen; jóléte tőlem és mindazon társaimtól függ, akik értékeljük célkitűzéseit és szolgálatát. Ezeket én annyira értékelem, hogy ennek az egyháznak lelke lettem, s ha nem így döntöttem volna, akkor is hivatva érezném magam, hogy támogassam ezt az intézményt lakóhelyemen lévő bármelyik egyházközsége útján.

*

Íme ezt jelenti a vallás számomra. Az ember legfőbb szellemi örökségének mélységét és nagyságát A. N. Whitehead így foglalta össze:

A vallás annak a látomása, ami a közvetlen dolgok múltó változásán túl, mögött vagy benne van; valami, ami valóságos és mégis megvalósulásra vár; valami, amely egy távoli lehetőség és mégis a legnagyobb a jelenlegi tények között; valami, ami értelmet ad mindannak, ami elmúlik és mégis az értelem számára megfoghatatlan; valami, amelynek bírása a végső jót jelenti és mégis elérhetetlen; valami, amely a végső eszmény és teljes egészében meg nem valósítható.*

KENNETH TWINN

---

* Megjelent az *Essays in Unitarian Theology*. Edited by Kenneth Twinn, M. A. The Lindsey Press, London, 11—22. c. kiadványban. Rövidített szöveg, fordította dr. Erdő János.

HITTANI PROBLÉMÁK

A hittan központi kérdése a kijelentés és a hit.

1. A kijelentés olyan isteni valóság, mely a vallásos ember számára személyes élmény alakjában válik aktív hatóerővé. Isten kijelentése számunkra progresszív és dinamikus; nem lezárt történeti tény, hanem folytatólagos valóság, mely ma is történik s a jövőben is történni fog a végtelenségig.

A progresszív kijelentéssel kapcsolatban felmerül az a kérdés, hogy vajon a folyton fejlődő vallásos élet nem fogja-e idővel túlhaladni magát a jézusi kereszténységet? Ezt a kérdést feltehetjük ebben a formában is: Vajon a kereszténység tökéletes-e, tehát abszolút vallás-e, vagy pedig a *kereszténység is egyik formája* a vallásos hitnek? Ez a kérdés heves vitákra adott alkalmat, ma azt hisszük, hogy talán örökre le van zárva. Amióta tudjuk, hogy a hit lényege nem az elmélet, hanem az élő hit, s következőleg nem az, hogy melyiknek van precízebbül kidolgozott hittana, hanem az, hogy melyik tudja az Istennel való létközösségét bizonyosabbá tenni, azóta nem beszélünk a vallásoknak, illetőleg a hitelméleteknek abszolút, egyedül üdvözítő formájáról. Tehát a kereszténységnek abszolút voltáról sem. Igaza van Lessing gyönyörű példázatának: nem az a fontos, hogy a csodatevő gyűrű valakinek a birtokában legyen, hanem az a fontos, hogy ki-ki úgy éljen, mintha az igazi gyűrű nála volna. Tehát a kereszténységre nézve sem az a fontos, hogy abszolút vallás-e, vagy nem, hanem az a fontos, hogy aki Jézus követője, csakugyan legyen Istennek alázas, engedelmes gyermeke. Ekképpen kerül unitárius értelmezés szerint a progresszív kijelentésbe a mechanikus (vagyis könyv alakban, gépiesen diktálva történt) kijelentés helyére a dinamikus kijelentés, amely nem megváltozhatatlan természetfölötti igazságokat tartalmaz, hanem az Isten és lélek közösségéből eredő belső impulzust, ami a hívő ember számára végeredményében egész vallás-erkölcsi érzületét és életfelfogását jelenti. Ilyen lelkülete volt a bibliai nagy személyiségeknek, prófétáknak, Jézusnak és az apostoloknak. Most már mi, unitáriusok, a Bibliát csak abban az értelemben tartjuk isteni kijelentésnek, amely szerint ezen nagy vallásos személyiségekről olyan hatalmas és életformáló erőt őrzött meg, amely lényege és hatása szerint minden más ilyen erőnél elsőbrendű.

A Biblia ebben az értelemben tulajdonképpen nem is kijelentés, hanem a prófétákban, Jézusban és az apostolokban történt kijelentésnek a bizonyossága. Más vallásos dokumentumnak is lehet a Bibliához hasonló kijelentés jellege, ezeket azonban a Biblia elsődleges produktív jellegével szemben reprodukzív kijelentés-okmányoknak nevezzük, mivel a bennük levő isteni erő, valamilyen úton és módon a bibliai nagy személyiségekben megnyilatkozó elsődleges, produktív kijelentésre vezethető vissza. Ha pedig nincsen benne ilyen kapcsolat az ősz, eredeti kereszténységgel (mert hiszen ez az eset is lehetséges), akkor a benne megnyilatkozó kijelentés minőségileg rendszerint alacsonyabb a jézusi kereszténységénél.

Hangsúlyozzuk azonban, hogy felfogásunk szerint a hit nem Jézus ajándéka, hanem Isten ajándéka, következésképp nemcsak annak lehet létközössége Istennel, akit erre Jézus megtanított. Az Istennel való létközösség képessége felfogásunk szerint lelkünkben éppen úgy benne van, mint a jóra vagy rosszra való készség. E képességet lehet kifejlesztés nélkül szunyadni hagyni és lehet céltudatosan kiművelni. Jézus a vallásos lelkek kiművelésének tanítómestere, megtanított arra, hogyan közeledhetik a lélek Istenhez. Annyira meggyőzőleg, oly biztos módszerrel s oly feltétlen sikerrel, mint Jézus tette, senki sem tanította a hívő embert imádkozni. Azért mondják, hogy Ő a mi szabadítónk, mert lelkünket az imádságra való tanítással kiszabadította a vallásos műveletlenségéből következő bajokból. Azonban Jézus csak az indítást adta, imádkozni nekünk kell, mert mi akarunk Istennel életközösségbe jutni, nem pedig más. Az imádkozásnál s illetőleg a hitnél is a mi egyéni ténykedésünk a fontos. És mivel a hit képességei is mi bennünk vannak, lehet, hogy e képesség a Biblia nélkül, s így Jézus személyes példájának ismerete nélkül, más nemű reprodukzív tények és tényezők hatására is kifejlődik. Az ókorban nem ismerték Jézus személyét és tanításait. És mégis, nem hisszük, hogy Istennel nem éltek volna akkor is a mi életeszményünk szerinti lélekközösségben azok a felvilágosultabb elmék, akik ki tudtak szabadulni a politeizmus ideológiájából. A középkorban kevesen tudtak írni és olvasni, ritkaságszámba ment az olyan pap, aki nemcsak látott Bibliát, hanem olvasott is belőle. Ilyen körülmények között azok, akik keresztényeknek nevezték magukat, nem mind ismerhették Jézust. És mégis nem merjük kétségbe vonni, hogy ezek között is ne lettek volna olyanok, akik igazi életközösségben éltek Istennel. Mi ennél is több, tudjuk, hogy ma mennyi felfogás van Jézus életéről, tanításainak értelméről és jelentőségéről. S ellenére a sokféle, olykor nagyon is eltérő véleményeknek, mégis ki merné tagadni azt, hogy a legkülönbözőbb felfogású emberek egyenlőképpen lélekközösségben élhetnek Istennel. Mert ismétljük, a hit nem Jézusnak ajándéka, hanem Istennek ajándéka. Isten pedig mindenkinek, tudósnak és tudatlannak egyformán ugyanaz, ha tiszta szívvel keressük. A tiszta szív pedig nem Jézusnak, hanem Istennek ajándéka.

Az igazi életközösség Istennel, felfogásunk szerint, nem függ Jézusnak ismerésétől. Megfordítva: Jézus életének és tanításának ismerése önmagában véve éppen úgy nem tesz senkit ipso facto istenes életű emberré. Mindenféle ismeret előbb egyéni lelki élményünkkel kell hogy váljék, s csak azután és ilyen alakjában tud életünknek aktív tényezője lenni.

Az elmondottakkal szemben a hagyományos keresztény teológia hívei azt szokták felhozni, hogyha csak a személyes élménnyé lett kijelentésnek van aktív ereje, akkor e felfogással tulajdonképpen megszüntetünk a kijelentésre vonatkozólag a keresztény és nemkeresztény hitfelfogás között minden különbséget.

Mi a felfogásunk erről a kétségtelenül nagyfontosságú kérdésről? Mi abból a tényből indulunk ki, hogy az Istennel való létközösség képessége természetszerűleg él bennünk. A vallásalapítók jelentősége attól függ, hogy részint személyes életük példájával, részint pedig tanításaikkal, ezt a lelki képességet követőikben mennyire tudták Istennel való valóságos létközösséig kifejleszteni. Az összehasonlító vallástudomány és vallásbölcsélet arról tesz bizonyosságot, hogy a vallásosságnak ez a lelki alapíténye minden időben és minden hívőben meg volt és meg van. A trinitáriusok azt mondják — ha az igazi vallásosság nem speciálisan keresztényi, akkor a kereszténység nemcsak hogy nem abszolút vallás, de elvesztette vezető szerepét is az üdvözülés felé vezető úton. Szerintünk ugyanis egyetlen vallásnak, tehát sem a keresztény, sem a mohamedán, sem a zsidó, sem a buddhista vallásnak nem az a hivatása, hogy a hívő lelkébe beleplántálja a vallásosságnak képességét, ezt a képességet mi Istentől kaptuk. A vallásoknak feladata ezt a lelki képességet bennünk öntudatosáá kifejleszteni. Mármost az összehasonlító vallástudomány bebizonyította azt, hogy a vallás alapíténye minden hívőben megvan.

2. E kijelentés nem közvetlenül jut tudomásunkra, hanem hatásában. Mi Istenről csak képességeink reprodukciójából értesülünk. Jézus nem látta Istent szemtől szembe, hanem csak érezte és elképzelte. Mi úgy vagyunk teremtve, hogy bár sok dolgot közvetlenül érzékelünk, tudni csak azt tudjuk, ami lelkéből a közvetlen érzékeletekből újra teremtődött. Bármi is csak akkor bír számunkra jelentéssel, ha mi róla lelkünkben képet alkottunk s e képet jelentéssel láttuk el. Minden rajtunk levő dolgot előbb le kell hogy fordítsunk lelkünknek nyelvére s csak úgy értjük meg. Számunkra Isten, a világ, az ember, a kezdet és a vég, az élet értékei, az erkölcsi törvények mind-mind ilyen egyéni értelmi alakzatokban, fogalmakban válnak megérthetővé.

Mármost a hittannak Isten nem a maga közvetlen valóságában a tárgya, hanem csupán a róla alkotott emberi fogalmainkban. Belőle csak annyit tudunk felfogni és megérteni, amennyit szavakba is foglalhatunk, a többi tehát lényének az a része, amit még a „bölcsláncs sem érhet föl“, csupán érzés alakjában zsong lelkünkben. Ennélfogva a kijelentés is csak konkrét jelentéssel bíró fogalmakban tárgya a hittannak. Amiből viszont az következik, hogy a hittan számára a hit annyi, mint a vallásos lelki életnek fogalmakba foglalt és rendszerbe elrendezett része. A kijelentés és a hit tehát nem azonos, hanem korrelát fogalmak. Nincs olyan kijelentés, amely vallásos lelki élmény ne lehetne és nincsen olyan vallásos lelki élmény, mely több-kevesebb szabatossággal a hit fogalom nyelvére lefordítható ne volna: amiképpen nincs olyan vallásos hit sem, mely ne a fenti értelemben vett isteni kijelentésen alapulna.

3. A hittannak nem az egész kijelentés és folytatólagosan nem az egész vallásos lelki élmény a tárgya, hanem csupán a belőle szavakba, ille-

tőleg fogalmakba foglalható rész: a hit. A hittannak fejlettségétől függ, hogy az élő hitből mennyit tud a fogalom nyelvére átfordítani.

Ennyivel azonban még nem jelöltük meg teljesen sem a hitet, sem a hittant. Ugyanis el kell róla mondanunk még egy nagyon fontos dolgot, ami úgy a hitnek, mint a hittannak legsajátosabb lényegéhez tartozik.

A hitet némelyek a kijelentett igazságok foglalatának, mások bizalomnak szoktak mondani. Mindkét meghatározás hiányos. Ha a hit kijelentett igazságok foglalatára, akkor kérdezzük, hogy hol itt a kapcsolat a vallásos lélekkel? Ha pedig a hit annyi, mint bizalom, akkor meg hiányzik e meghatározásból a legfontosabb rész: kibem bízunk? A teljes definícióhoz mind a két állításra szükség van: tehát azt kell mondanunk, hogy a hit annyi, mint: igaznak tartás és bizalom. Ugyanis a bizalomnak csak akkor van értéke, ha tudom, hogy miben, illetve hol kibem bízom. Ez a tudás az, amit az előbb úgy mondtunk, hogy igaznak tartás. Van tehát a hitben egy gyakorlati elem, a bizalom, és van egy elméleti rész, ez az igaznak tartás. Most már az a kérdés, hogy miképpen tekinthetjük a hitnek elméleti részét a tényleges reális valóság olyan ismerésének, amit egyúttal teljes igazságnak is tartunk? Ezt a kérdést így is fogalmazhatjuk: mi a hit-igazság?

A hit a dolgoknak nem tapasztalati megismerése, hanem a dolgoknak megmagyarázása, értelmezése egy bizonyos szempont szerint. A hitben tehát tulajdonképpen szimbolikus gondolkodás megy végbe, melyet a fantázia irányít, s mely szavakba foglalva megérthetővé igyekszik tenni az addig kimondhatatlant. A hitnek igazsága nem attól függ, hogy mennyire egyezik a gondolkodásnak logikai igazságával, hanem attól, hogy milyen nagy és milyen mély az alapját képező fantázia-impulzus. Ennek a vallásos fantáziának a képei rokonképek a költészet képeivel, de annyiban mindjárt el is térnek azoktól, hogy a vallásos fantáziának a képeit nem tartjuk a képzelet játéknak, hanem a valóságnak, még pedig a valóságos valóság olyan képeinek, amelynek mi engedelmességgel tartozunk. Vagyis: a hit a vallásos léleknek olyan költészete, amelynek alkotásai (vallásos képzetek) életformáló erővel bírnak. E vallásos képzeteknek igazsága a bennünk levő szuggesztív erőttől függ. A keresztény mártírok meg voltak győződve arról, hogy a megismert vallásos igazságok rájuk nézve olyan abszolút igazak és kötelezők, hogy inkább meghaltak, semhogy azokat megtagadták volna. Hitük igazságának legfőbb bizonyítéka az ezen hit-igazságokban lévő szuggesztív erő volt. A hitnek igazsága tehát nemcsak a gondolat igazsága, hanem elsősorban a hitben levő és életet formálni képes szuggesztivitásnak az ereje, tehát nem a leglogikusabb hit a legigazibb hit, hanem az, amelynek legnagyobb az életet formáló szuggesztív ereje.

Ez a szuggesztív erő Istennek legsajátosabb megnyilatkozása: ez maga a legközvetlenebb isteni kijelentés.*

DR. BORBÉLY ISTVÁN

---

* Rövidített szöveg.

ADATOK A 16. SZÁZADI ERDÉLYI UNITÁRIZMUS TÖRTÉNETÉHEZ

Az erdélyi unitarizmus történetéről és teológiai problematikájáról sok értékes munkát írtak. Keveset foglalkoztak azonban a szász lutheránus és unitárius egyház 16. századbeli kapcsolatának kérdésével. A szász lutheránus egyház zsinati jegyzőkönyvei és történeti emlékei arról beszélnek, hogy az unitáriusok és lutheránusok között a 16. században gyakori érintkezés állott fenn.¹ A két egyház közötti kapcsolat kutatásánál nem hagyható figyelmen kívül, hogy a lutheránus forrásoknak az unitáriusokra vonatkozó megállapításait gyakran befolyásolta a reformáció polemikus szelleme. Az egykori feljegyzések írói attól sem riadtak vissza, hogy vezető unitárius személyekről minden tárgyi alap nélkül lebecsülő véleményt nyilvánítsanak.² A mai egyháztörténet-írásnak számolnia kell ezzel a ténnyel, és törekednie kell valóságos és adatokkal igazolt képet rajzolni a történeti személyekről és eseményekről.

Az unitarizmus az erdélyi reformáció utolsó hajtása. Szabad vallásgyakorlatát 1568-ban mondták ki a tordai országgyűlésen. Ez az unitárius egyház alapítási éve. Ebben az időben az országgyűlések vallási határozatai³ még nem beszélnek lutheránus, református vagy unitárius felekezetről. A vallásszabadság törvénye a reformáció minden irányára vonatkozott.⁴ Ugyanakkor a keresztény vallást változatlanul egynek hitték, annak ellenére, hogy a Szentírás, és a szertartások értelmezésétől függően különböző formában nyilvánulhat meg.⁵

Az országgyűlések vallási határozatai mind a reformációra utalnak. Az 1566. évi sibiui országgyűlés kimondja, hogy az evangélium hirdetését sehol sem szabad akadályozni, hogy Isten tisztelete, melyet minden kereszténynek szem előtt kell tartania, kárt ne szenvedjen.⁶ Az 1568. évi tordai országgyűlés minden prédikátornak megadja a jogot, hogy az evangéliumot saját felfogása szerint szabadon hirdesse.⁷ A vallásszabadság engedélyezését pedig azzal indokolja, hogy a „hit Isten ajándéka“, mely Isten igéjének hallgatásából ered.⁸ Az 1571. évi marosvásárhelyi országgyűlés határozata Jézus parancsára utal: „Keressétek először Istennek országát és az ő igazságát“, és ehhez kapcsolja rendelkezését, mely szerint Isten igéje mindenütt szabadon prédikáltassék, a hitvallásért senki ne bántassék.⁹

Az unitarizmus kezdettől fogva érintkezett a szász lutheránus egyhazzal. A kapcsolat kiépítésében jelentős szerepet töltött be többek között *Blandrata György*. Az egyháztörténeti kutatás a legújabb időkig ragaszkodott ahhoz a hagyományhoz, mely szerint az olasz antitrinitárius humanista, mint a fejedelem orvosa, 1563-ban jött Erdélybe. A sibiui polgármesteri számadásokból viszont világosan kitűnik, hogy Blandrata már 1562-ben befolyásos személy volt János Zsigmond udvarában.¹⁰ A polgármesteri kiadások között ugyanis szerepel egy összeg, amit a sibiui tanács kiküldötte, Johannes Literatus, 1562 november 27-én kapott azzal a céllal, hogy Blandratával Sergödt helyiség átadásáról tárgyaljon.¹¹ Később is a szász közösség arra törekedett, hogy biztosítsa magának az udvari orvos pártfogását.¹²

Blandrata György, amint az 1570 júniusi zsinati tárgyalások mutatják¹³, befolyásolni igyekezett a szász papságot. A zsinatról készített jelentésből arról értesülünk, hogy Orbók (Gírbova) község papja, Funk Antonius magánügyben (egy ház miatti per) felkereste Blandratát, hogy tanácsát kikérje. Ez alkalommal a szentháromságról is beszélgettek. Funk ebben a kérdésben Luther nézeteit vallotta, de hozzátette, hogy kerüli az olyan szavak használatát, mint pl. személy, lényeg, szentháromság, amit Blandrata örömmel vett tudomásul, és azt az igazság megismerése kezdetének minősítette.

Az udvari orvossal folytatott beszélgetésében Funk kijelentette, hogy igehirdetésében sem az esperesség, sem a püspökség részéről senki nem akadályozta. Éppen ezért visszautasította Blandrata ajánlkozását, hogy oltalomlevelet eszközöljön ki számára a fejedelemtől. Blandrata ennek ellenére mégis közbenjárt a fejedelemtől az antitrinitárius érzelmű szász lelkészek védelme érdekében. Ennek következtében terjedt el az a hír, miszerint a fejedelem engedélyt adott volna nekik, hogy szabadon hirdessék azt, amit hisznek. János Zsigmond azonban jól megfontolt állampolitikai érdekből nem kíván beleavatkozni a szász lutheránus egyház jogkörébe.

Blandrata antitrinitárius felfogásának hatására enged következtetni, hogy Funk Antoniuson kívül még más Gyulafehérvár környéki szász lutheránus lelkészek is tartózkodtak a régi egyházi hitvallásban előforduló személy, lényeg, természet, háromság stb. kifejezések használatától.

Az Alba-Iulia közelében levő unterwaldi egyházkörnek, melyben Blandratának befolyása jelentős volt, 1567-ig Unglerus Lukas volt az esperese.¹⁴ Ő azokhoz a lelkészekhez tartozott, akik élesen elleneztek az antitrinitarizmust.

Az 1570. évi zsinat eseményei azt mutatják, hogy a *kolozsvári unitárius főiskola* szintén jelentős hatást fejtett ki a szász lutheránusok között.¹⁵ *Glatz Mátyás* reichsdorfi lelkész, és sokáig esperes, hozzátartozóinak a kolozsvári iskolát ajánlotta. *Glatz Mátyás* Honterusnak volt egyik közeli munkatársa; ő ajánlotta a sibiui tanácsnak a városi lelkészi állásra.¹⁶ Mint humanista került kapcsolatba Sommer Jánossal is. *Glatz* a zsinaton a hit és jó cselekedetek szoros kapcsolata mellett foglalt állást.¹⁷ A brassói egyházkör esperesének beszámolója *Glatz* zsinati szerepléséről arra enged következtetni, hogy a brassói lutheránusok nem voltak megelégedve a szertartásokról kifejtett felfogásával.¹⁸ *Glatz* gyakran panasz-

• kodott, hogy a sok istentisztelet és szertartás akadályozza a sibiui és brassói diákokat a komoly tanulásban.¹⁹ Ezért ajánlotta a fiataloknak, hogy menjenek Sommerhez, tőle tanuljanak szabad művészeteket, grammatikát és dialektikát. Tény az, hogy az istentisztelet és szertartások kérdésében Glatz közelebb állott az unitáriusokhoz, mint a sibiui és brassói felfogáshoz.

Nagy megbecsülésnek örvendett a szász papság körében *Sommer János* is. A Pirnából (Németország) származó humanista egy ideig Ioan Heracledul moldvai fejedelem szolgálatában állott, majd ennek bukása után Erdélybe menekült, ahol a brassói, később a bistrițai iskoláknál mint tanító működött. 1570-ben Blandrata közvetítésével a kolozsvári unitárius főiskola tanára lett.²⁰ A szászok által lakott városokban Sommert lutheránusnak tartották. Ő azonban mint humanista a vallási kérdésekben minden külső tekintély és kényszerrel szemben igyekezett megőrizni szabadságát. A kolozsvári főiskolán mint radikális antitrinitárius működött, és neki is szerepe volt abban, hogy a főiskola híressé vált az országban, és hogy jelentős művelődési hatást gyakorolt a szász lutheránus egyházon belül is.²¹

Eltekintve a szentháromsági tantól, az 1570-es évek kezdetén érdekes hasonlóságok, párhuzamok találhatók Sommer nézetei és az erdélyi szász lutheránus zsinatok hitvallásai között. Sommer 1572-ben azt állította, hogy a különböző protestáns irányok tanításai, a szentháromsági tan kivételével megegyeznek egymással. Később elvetette az eredendő bűnről és predestinációról szóló tanítást, és csak a hit általi üdvözülést tartotta meg. Az erdélyi szász lutheránus zsinatok az 1572—73-as években foglalkoztak intenzíven ezekkel a kérdésekkel.²² A zsinatok állást foglaltak minden olyan felfogás ellen, mely szerint az ember természeti szükségyszerűségéből (*necessitas stoica*) vétkezik.²³ Ugyanakkor ragaszkodtak ahhoz a felfogáshoz, hogy az emberi akarat együttműködik az isteni kegyelemmel az üdvösség elnyerésében: ahhoz hozzájárulhat, de vissza is utasíthatja.²⁴ Vannak tehát bizonyos egyezések a szász papság és Sommer nézetei között. Feltételezhetjük, hogy Melanchton humanizmusa, melyet a szász lutheránus egyház nagyra becsült, kedvezett a két álláspont közeledésének.

A történelmi tények tagadását jelentené, ha az egyezések mellett nem utalnánk a különbségekre is. Az alapvető dogmai különbségek fennállottak, a szász lutheránus egyház azokat nem volt hajlandó feladni. Ugyanakkor nem hallgathatjuk el az 1572. május havában tartott mediași zsinat következetes állásfoglalását az elismert vallásfelekezetek szabadsága mellett. Báthori István fejedelem Alesius Dénes kiküldött által arra kérte a szász lutheránus egyházat, hogy ítélje el és közösítse ki mindazokat, akik az augsburgi hitvallástól eltérő tant hirdetnek. A kiközösítés az unitáriusokra vonatkozott.²⁵ Figyelmet érdemel, hogy a fejedelmi követelésben az *egyházból való kizárás* (*excommunicatio*) szerepel.²⁶ A lutheránusok úgy látták, hogy egy kiközösítő határozat nemcsak Dávid Ferencet sújtaná, hanem az unitárius egyház világi tagjait is, akik közül sokan vezető szerepet töltenek be az ország életében.²⁷ A zsinatnak unitáriusellenes határozata éppen ezért veszélyes zavargásokat idézhetne elő, melyek még polgárháborúhoz és az ország pusztulásához is vezethetnek. Éppen ezért a zsinat a fejedelmi utasítással szemben úgy döntött, hogy csak a

saját hitvallását határozza meg, anélkül, hogy az attól eltérőket el-
tehné.²⁸

A zsinat határozatával kapcsolatban mint jelentős tény kell kiemel-
nünk a világi unitáriusok nagy befolyását az országos ügyekben és a val-
lási türelem elvének tiszteltetését az ország bekéje érdekében.

A szász lutheránus egyháztörténelem alig foglalkozik *Palaeologus Ja-
kab* személyével, aki 1572-ben jött Erdélybe.²⁹ Mellőzésének valószínű
oka, hogy csak rövid ideig tanított a kolozsvári főiskolán, és mint mene-
kült visszavonultan élt az országban. 1574-ben hagyta el Kolozsvárt, és
patronusának, Gerendi Jánosnak birtokán, Altina (Alzen) helységben ta-
lált menedéket. Innen 1575 szeptemberében Krakóba, majd Morvaor-
szágba ment, ahol elfogták és kiszolgáltatták a hitnyomozó törvényszék-
nek. Mint eretneket halálra ítélték, 1585-ben máglyahalált szenvedett
Rómában.

Palaeologus erdélyi tartózkodása előtt élvezte Miksa császár támoga-
tását, aki a reformáció barátja volt, és Chytraeus lutheránus teológust
Ausztriába hívta a protestantizmus megszervezésére.³⁰ Chytraeus levele-
zésben állott Palaeologussal; az 1571 márciusában írt levele azt mutatja,
hogy szorosabb kapcsolatban állottak egymással.

Palaeologus Jakab művei nem gyakoroltak közvetlen befolyást az er-
délyi szász lutheránus egyházra. Egyes nézetei azonban közel állnak a
lutheránus hitfelfogáshoz. Erre utal egyik munkájának címe is: „Az Ó- és
Újszövetség megkülönböztetéséről“, mely legalább a probléma felveté-
sében megegyezik a lutheránus felfogással. Az állammal szemben ha-
sonlóképpen pozitív álláspontot képvisel: keresztények kötelessége az ál-
lami hivatalok vállalása. A világi hatalom feladatát abban jelöli meg, hogy
gondoskodjék az istentisztelet szabályozásáról; ez a felfogás is összhang-
ban áll a lutheránus felfogással. Érthető tehát, hogy Palaeologus politikai
és társadalmi tanításait erdélyi tartózkodása alatt nem kifogásolták, és
nem támadták.

Különösnek tűnhetik azonban, hogy az unitárius Palaeologus Jakab
az altinai (Alzen) lutheránus templomban állítottatott síremléket korán el-
hunyt Despina leánykájának.³¹ A templom a szász egyházközség tulajdona
volt. Nem találunk adatot arra nézve, hogy szász részről kifogást emeltek
volna. Mástkülönb az emlékmű feliratának tartalma nem áll ellentétben
a lutheránus egyház hitvallásával. Mivel az Altinán lakó Gerendi Jánost
mint az unitarizmus oltalmazóját ismerték, feltételezhetjük, hogy ebben
az esetben is az említett 1572. évi mediazi zsinat utóhatása érzik, mely
szerint nem kívánatos megszakítani a kapcsolatot az unitáriusok párt-
fogóival, mert az országban vezető állásokat töltenek be.

Említésre méltó még, hogy Palaeologus Erdélyből való távozása után
sem szakította meg a kapcsolatot a szász lutheránusokkal. *Kerzius Pál*
brassói orvos levelet írt neki Krakóba, és egy könyv elküldését kérte
tőle. A levélben érdeklődött Palaeologusnak Krisztus emberi természeté-
ről való tanítása felől. Kerzius pedig ebben az időben a Krisztus termé-
szetéről folyó viták középpontjában állott.

A lélek halhatatlanságának kérdése 1572-től foglalkoztatta az uni-
táriusokat. Páduában tanult három unitárius ifjú nyilvános hitvitákon
tagadta a lélek halhatatlanságát,³² és az ebben való hitet teszi felelőssé

a bálványimádás különböző formáiért és a vallási visszaélésekért. Ezek a hitviták nem hagyták érintetlenül a száz lutheránus egyházat sem. Erre utal Báthori István fejedelemnek 1572-ben a mediási zsinathoz intézett kérése, hogy a lélek halhatatlanságának tagadóit zárják ki maguk közül.⁵³ A zsinat által elfogadott hitvallás (Formula pii Consensus) a szokástól eltérően részletesen foglalkozik a halhatatlanság hittételével. A lélek a halál állapotában elválik a testtől, de nem pusztul el, mivel halhatatlan. A feltámadáskor a lélek újból egyesül a testtel. A zsinat állást foglalt az „epikureusok“ ellen is, akik szintén azt tanítják, hogy a lélek a testtel együtt elpusztul.

Az erdélyi száz lutheránus egyház és az unitarizmus közötti érintkezés vezető személyisége *Dávid Ferenc* volt. A lutheránus egyháztörténelemnek Dávid Ferencre vonatkozó megállapításait a hitviták és dogmai különbségek befolyásolták, következésképpen ezeket csak megfelelő bírálattal fogadhatjuk el. Ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy az egyházi és vallási mozgalmakat a régi egyház hitvallásai alapján ítélték meg. Ezzel pedig együttjárt minden eltérés és változtatás elítélése arianus, nestorianus és más eretnesség címen. Bármilyen álláspontot foglalunk is el teológiai felfogásával szemben, a tárgyilagos történetírás számára Dávid Ferenc dialektikus tehetsége, igazságszeretete és reformátori munkája vitán felül áll. Történeti tény marad az is, hogy a reformáció fő irányai benne megtestesültek, és az ország vallási alakulásában maracandó formát találtak.

Dávid Ferenc teológiája elválaszthatatlan módszerétől, amellyel tanításának igazságát bizonyítja. Ő csak a Szentírás tekintélyét ismeri el; a régi egyházi hitvallásokat csak annyiban tekinti érvényesnek, amennyiben megegyeznek a Bibliával. Ellenfelei viszont a Szentíráson kívül a három ökumenikus szimbólumot — az apostoli, niceai és athanasiusi hitvallást — és az egyház tradícióját tartják érvényesnek a vallás kérdéseiben. Emellett készek arra is, hogy a vitatott kérdések felől kikérjék a külföldi teológusok és akadémiák véleményét is.

Dávid Ferenc és munkatársai biblicizmusában és a Szentírásnak előítéletmentes tanulmányozásában tulajdonképpen a reformáció eredeti elve — a sola scriptura — érvényesült. A Szentírás azért kerül előtérbe Dávid Ferencnél, mert belőle veszi érveit, melyekkel a hagyományos szentháromság-tan ellen harcol. Legnagyobb ellenfele a hitvitákban Melius volt, aki azt állította, hogy sok ószövetségi író bebizonyította Jézus és a szentlélek istenségét, nem is beszélve az újszövetségi kijelentésről. Ezzel szemben Dávid Ferenc azt a tételt állítja, hogy Jézus tanítása szerint is csak az Atya nevezhető Teremtőnek, és nincs olyan része az Ószövetségnek, mely a szentháromsághoz való imádkozásról beszélne. Az Újszövetség is a Fiú alárendeltségét tanítja az Atyával szemben. A Fiú nem tesz egyebet, mint amit az Atya is cselekszik. S ha a Fiú maga is az Atyához imádkozik, akkor nyilvánvaló, hogy nem lehet azonosság kettőjük között. Ezzel eszik az az állítás is, hogy a Fiút ugyanaz a tisztelet illeti, mint az Atyát. Tisztelet csak annyiban illeti őt, amennyiben az Atya elrendelte, hogy tiszteljék.

Dávid Ferenc fő törekvése volt, hogy reformálja a keresztény vallást és a vallási kérdések vizsgálatánál a racionális exegesisnek adjon első-

get. Hitvitáiból és az evangélium hirdetéséből kitűnik, hogy erős kapcsolatai vannak a konkrét egyházi közösséggel. A hívek élő közössége az ő székhelye, idetartoznak követői. A maga korában egy dogma nélküli szabad kereszténységet képviselt, és benne a történeti ember-Jézust állította előtérbe.

Ennek a tanulmánynak fejtegetései abból a felismerésből íródtak, hogy jó, ha a keresztény felekezetek egymásra hallgatnak, és megtanulják egymást jobban megérteni. Ezért fontos a történelmi kapcsolatokat új megvilágításban látni, és az ellentéteket enyhíteni, anélkül, hogy eltörölnének a lényeges különbségeket. Ha ez a tanulmány ehhez valamivel is hozzájárult, akkor teljesítette feladatát.

DR. BINDER LUDWIG

JEGYZETEK

¹ Urkundenbuch der Evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen. Zweiter Teil. Die Synodalerhandlungen im Reformationsjahrhundert Hermannstadt 1883 (Hinfort UB. II) S. 126, 146.

² UB. II, 243, 248.

³ Urkundenbuch der Evangelischen Landeskirche A.B. in Siebenbürgen. Erster Teil. Hermannstadt 1862 (Hinfort UB. I) 93, 94, 95.

⁴ Helyesbítünk kell azt a felfogást, mely szerint a vallásszabadság Erdélyben az összes keresztény felekezetekre vonatkozott. Az ortodox egyház, melyhez a román lakosság tartozott ki volt zárva a vallásszabadságból. UB. I, 94.

⁵ Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae (MCT) I, 527.

⁶ UB. I, 93.

⁷ UB. I, 94.

⁸ MCT. II, 343.

⁹ MCT. II, 374.

¹⁰ Sibiu polgármesteri számadás az 1562. évről, 146; megjelent: Heinrich Herbert, Die Reformation in Hermannstadt und im Hermannstädter Kapitel. Hermannstadt, 1883, 34.

¹¹ Uo.: „Eodem die (27 November) missus est Johannes Literatus ad dominum Georgium Blandrata...“

¹² Rechnung der Nationsuniversität aus dem Jahre 1575, 71; Heinrich Herbert, i.m. 34.

¹³ Az 1570 júniusi zsinat, UB. II, 120.

¹⁴ Jekeli Hermann, Unsere Bischöfe 1553—1867, Hermannstadt, 1933, 27.

¹⁵ 1570. évi zsinat, UB. II, 120.

¹⁶ Johannes Honterus, Ausgewählte Schriften. Wien Hermannstadt, 1898. Herausg. von Iskar Netolicska. 211.

¹⁷ Statistisches Jahrbuch der Evang. Landeskirche A.B. im Siebenbürgen 1855 Bd. VIII. 101; UB. II, 184: „Art. X. bona opera sunt necessaria sensu...“

¹⁸ UB. II, 124: „Cepit autem dominus Mathias multa minus necessaria dicere de adiophoris, de exercismo...“

¹⁹ UB. II, 120.

²⁰ Antal Pirnáth, Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren. 1961.

²¹ Lásd az 1585. évi zsinaton történt figyelemztetést, UB. II, 254.

²² A szabad akaratról és predestinációs tanról 1572, UB. II, 155—157.

²³ UB. II, 156.

²⁴ UB. II, 157: „... et est synergos ...”

²⁵ Utasítás az ágostai hitvallástól eltérő tanításokkal kapcsolatban, UB. I, 202.

²⁶ UB. II, 134.

²⁷ UB. II, 135.

²⁸ UB. II, 135.

²⁹ Palaeologus Jakabról lásd Pirnáth Antal i.m. 54—116.

³⁰ Chyträus működéséről Ausztriában Miksa császár alatt lásd: Johannes v. Walther, Geschichte des Christentums, Gütersloh, 1934. 480.

³¹ Gustav Gündisch, Zum siebenbürgischen Aufenthalt des Jakobus Paläologus, a Revue des études sud-est européenne Nr. 1—2 c. folyóiratban, 71—79.

³² Pirnáth Antal, i.m., 168.

³³ A fejedelem VI instrukciója az 1572-es zsinathoz, UB. I, 203, a lélek halhatatlanságáról szóló szakasz a „Formula pii Consensus”, UB. II, 168, 169 (Art. XX).

A BRASSÓI UNITÁRIUS LEÁNYEGYHÁZKÖZSÉG

Brassónak a múlt század nyolcvanas éveiben 352 unitárius vallású lakója volt. 152 a belvárosban lakott, a többi megcszlott a három más városrészben és végig a Tömös völgyén.

Ha ezek mögé a számok mögé vetünk egy pillantást, a következő tényekre bukkanunk. Az omladozó városfalak között lakók azért voltak többségben, mert azok jobbára háztartásbeli, gazdasági cselédek vagy iparostanulók voltak. Önálló kereskedő talán egy sem, kisiparos is alig volt e hiten lévők között. Bolgárszegben és Bolonyában már voltak kisgazdák, önálló vagy másnál dolgozó iparosok, a Tömös völgyén végig pedig az épülő Kolozsvár—Predeál-i vonalon dolgoztak sokan, s akkor is legfőképpen Ürmösről betelepültek lehettek. Ezek az unitárius hívek azonban egymásról nem is tudtak, s legtöbbször mindössze a falubelijeivel tartott fenn közelebbi kapcsolatot. Arról pedig, hogy valamikor e városban is lehetett unitárius gyülekezet, már senki nem tudott semmit.

Annál inkább számon tartotta ezt Ferenc József unitárius püspök s néhány háromszékköri belsőember, kik elég gyakran szorgalmazták a brassói hívek lelki életével való foglalkozást. De minden vágy csak elvi vonalon mozgott mindaddig, amíg végre nem került ide egy olyan ember, ki itt helyben próbált valamilyen egyházszervezési munkát beindítani.

Az isteni gondviselés így hozta Brassóba 1881-ben Killyéni Endrét. Itt csurán a helyzet megértéséért utalunk néhány életrajzi adatára. Kilyénben született 1852. május 24-én. Iskolában járt Sepsiszentgyörgyön, Székelykeresztúron, majd felkerült Kolozsvárra a teológiára, ahol 1875-ben papi szigorlatot tett. Közben bölcsészettanhallgató is volt és köztanítói oklevelet szerzett. Azzal egy ideig Bánffyhunyon tanított, majd kinevezték Brassóba a polgári fiúiskolához, 1882-ben pedig az itteni ipariskola igazgatója lett.

Ideérkezése évében cikk jelent meg a Keresztény Magvetőben a brassói unitáriusok megszervezésének szükségességéről. Killyéni mint tanár és igazgató amúgy is foglalkozott az iskolás gyermekek hitügyével, s mint unitáriust igen érdekelte, kik és milyen formában akarják itt a hívek összegyűjtését munkálni. Nem utolsó sorban pedig arra is gondolt, hogy ha itt egy népes gyülekezetet lehetne beszervezni, annak esetleg éppen ő lehetne az első lelkésze. Ilyen irányban Boros György akkori teológiai tanárral levelezést is folytatott.

Hamarosan meggyőződött azonban arról, hogy ott senki semmiféle szervezkedésről nem tud, s azt a gondolatot egyetlen ember melengeti — Molnár János református lelképásztor. Az unitáriusok ugyanis hozzá vették gyermekeiket keresztelni, ő temette el halottaikat, s egyik-másik ott volt a kepefizetők jegyzékébe felvéve. A házaspárok legtöbbje esküdni s lakodalmazni rendszerint valamelyik fél szülőfalujába mentek. Az újszülöttek be- és a halottak kiiktatása pedig ugyancsak komoly dolog volt, mert 1895 október 1-ig még nem létezett állami anyakönyv s így mindenki csak az egyházi nyilvántartásban szerepelt.

Killyéni egyelőre mindössze négy unitárius gyermeket tudott felkutatni. Azoknak kezdett hittant tanítani s rajtuk keresztül unitárius családokat megismerni. A vallásitanításra püspöki megbízatást kapott s így legalább a néhány gyermek sorsa rendeződött.

Mint egyházi tanácsos és mint Ferencz József gyermekeinek egykori nevelője igen bensőséges viszonyt tartott fenn Killyéni az unitárius püspökkel, s gyakran váltották levelet. Egy 1848. július 4-ől kelt levélben négy sűrű oldalon feltárta az egész brassói helyzetet és kérte a Főhatóságot, adjon meghatározott utasítást Lófi Áron bölöni esperesnek — hová a brassói szórvány amúgy is tartozott — a brassói eklézsia megalakítására. Ezt a levelet az itteni leányegyházközség alapító levelének tekinthetjük. Itt említjük meg, hogy abban az esztendőben Killyéni még egy értékes segítséget kapott Végh Mátyás tanár személyében. Utóbbi Verespatakon született 1852-ben, Tordán és Kolozsvárt tanult, Tordán és Ludason tanított, majd 1884-ben a brassói polgári iskolához nevezték ki. Rendkívül kellemes, szellemes, költői-írói lélek, ki Killyénivel egy évben született, talán Kolozsvárt együtt is tanult s minden valcsínúség szerint a jó barát hívására jött ide. Így két oszlopos tagja már volt az alapítandó eklézsiának.

1885-re tehát mindenképp elérkezettnek látszott a cselekvés ideje. Az esperes fe'sőbb utasításra megjelent itt április 6-án, s így egybe lehetett hívni az alakuló közgyűlést, igaz, mindössze 39-en voltak együtt, de már 103 egyháztagot vettek számba, a hivatalos kimutatás szerint pedig 333 unitárius élt Brassóban. Nagy lelkesedéssel kimondották a leányegyházközség megalakulását. Veress György csizmadiamester lett a gondnok, jegyzője pedig Killyéni Endre. Választottak még három keblitanácsost és egy egyházfőt. Meghatározták, hogy a reformátusok vendégszeretetét veszik igénybe, kik felajánlották a Hirscher utcai imaházuk használatát, és minden hónapban egvszer, valamint a sátoros ünnepeken rendszerint szteletet tartanak. A kántoriát a református énekvezér vállalta. Az anyakönyv vezetését Molnár János református lelkész végezte továbbra is. Anyaegyházközség egyelőre Bölön maradt.

Rövidesen megindult a brassói hívek ma már hagyományosnak tekinthető áldozatkészsége. Szorgalmas asszonykezek úrasztali terítőket varrtak, a gondnok egy ma is meglévő cinkpalackot ajándékozott, és beindította a mindenkori úrvacsorai kenyér és bor adományozását. A bölöni anyaegyházközségből kértek úrvacsorai kelyhet, ahonnan megkapták az erre szükséges réznt, amivel megvehették a ma is létező ezüst serleget. Egy helybeli unitárius egy ezüst tányért adott s így összegyűltek a szükséges klenódiatok.

1888-ban maga Ferencz József püspök jött el vizsgálatot tartani. Legnagyobb öröme itt egy lelkes kis közösséget és még lelkesebb vezetőket talált.

1890-ben a kicsi gyülekezet nagy szomorúságára Killyéni Endrét elhelyezték, s a nagy lendülettel végzett itteni munkáját el kellett hagynia. Még szerencse, hogy itt maradhatott helyette Végh Mátyás, ki szintén mint jegyző vezette a kicsi gyülekezetet és tanította a hittant. Mint ismert író, ő is nagy tekintélynek örvendett, s ez hasznára vált eklézsiájának is. De éppen tehetsége és a közéletben vállalt sokféle szerepe vitte el őt is, ugyanis néhány év múlva kinevezték Fogarasra középiskolai igazgatónak. Ismét elárvult a szépen fejlődő leányegyházköztség. Közben azonban már Veress György gondnok is betanult szerepébe, és nagy körültekintéssel vezette tovább közösségét.

Közben elkészült a pompás új református templom, s szintén a már élete végéhez közeledő Molnár János lelkész jóvoltából azt továbbra is az unitáriusok rendelkezésére bocsátották. Csak a beszolgálással volt a baj, mert Bölön távol volt, s az esperes igen elfoglalt ember, és különben is már kora miatt sem kívánta a gyakori bejárást. Ezért szolgálatát legtöbbször Vaska Béla szentkirályi lelkészre bízta, ki lassan állandó beszolgáló lett. Majd később, mikor Vaska végleg Kőkösbe került papnak, a vasútvonalon könnyebben utazhatott Brassóba, s ha nem is rendszeresen, de még hittant is tanított, így került át a brassói leányeklézsia Kőkös anyaegyházközséghez.

A helybeliek nem is vártak senki mástól segítséget. Veress György gondnok ígéretéhez híven a tízéves fordulóra előteremtette az ezer forintot, ami már egy szép kis családi ház értéke volt. Meg is indult a tervezés, hogy egy alkalmas házat vagy telket vegyenek, mert mindenképpen úgy szeretnék volna, hogy oda később templomot, vagy legalább imaházat éríthessenek. Remélték, ha egy ilyen ingatlan tulajdonosa lehet a kicsi eklézsia, az majd csak idecsábít valahonnan egy parot is, aki aztán végre kézbe véve az irányítást, fellendítheti az egyházi életet.

A tervezetésbe azonban beleszólt a gondnok halála. Meghalt Veress György, ki a leányegyházközség alakítása óta annyi türelemmel és ragaszkodó szeretettel vezette a kicsi közösséget. Ez idő tájt visszakerült ugyan Killyéni Endre is Hosszúfaluba iskolaigazgatónak, akit meg is választottak a brassói eklézsia főgondnokává, de már nem tudott olyan eredményesen dolgozni, mint amikor itt lakhatott hívei között. Még szerencse, hogy közben idekerült Vernes István dr. ügyész, ki a nehéz időkben lelkesen állott a gyülekezet munkásai közé.

Ez idő tájt jelent meg az Unitárius Közlönyben az árkosí lelkész cikke, ahol egy körlelkézség felállítására tett javaslatot. Brassó központtal ajánlotta egy olyan lelkészi állás szervezését, ahonnan Bukarest nagy számú unitárius híveit is össze lehetett volna gyűjteni. Tervéhez egyszerre szeretne volna megnyerni a Központ és szolgatársai anyagi segítségét is. Egyelőre azonban még senki sem tartotta elég érettnek az időt Brassót anyaegyházközséggé alakítani.

Már a leányegyházközség idején felszínre került néhány név, akik később buzgó munkásokká váltak itt. Ilyenek voltak Albertfy Sándor építési vállalkozó, Benedek Lajos és Ungvári Lajos csizmadia, Tellmann Béla

szabómester, dr. Kovács Sándor orvos és Kádár Sándor mészáros. Volt már egy komoly kis csoport, akik munkájára számítani lehetett. Így az E. Főtanács is elérkezettnek látta az időt, és a brassói leányegyházközséget rendes anyaegyházközséggé minősítette át. Nagy volt az öröm, nagy a lelkesedés. Bár még egy talpalatnyi helyet sem lehetett itt unitárius tulajdonnak nevezni, de már papot választhattak.

SZABÓ SÁMUEL

A GYÜLEKEZET MINT A LELKÉSZNEVELÉS ESZKÖZE

Alapános egyházi álláspont, hogy a lelkész az egyházközség val'áskereszkölcsi öre, a gyülekezet nevelője, ki a szó hatalmával és személyes példaadással a gyülekezet valláserkölcsei fejlődését hivatott munkálni, s általában minden keresztény erény mintaképe gyanánt kell állnia a gyülekezet előtt.¹

A másik általánosan elfogadott tény pedig az, hogy a lelkészt a teológiai intézetben képezik ki hivatásának betöltésére.

Ilyen körülmények között szokatlannak tűnik lelkészi mivoltunkat — ha bizonyos mértékben is — a gyülekezet nevelő hatásának tulajdonítani.

Nincs valahol ellentmondás? A lelkészt a gyülekezet nevei? Nem fordítva? S mi akkor a teológiai nevelés szerepe?

Fzekről a kérdésekről találtam szembe magam, amidőn tíz évnél több gyakorló lelkészi szolgálat után újra meglátogattam a teológiát, s elbeszélgettem a mostani hallgatókkal a gyülekezeti életről. Aztán a Keresztény Magvető 1972. első számában megjelent két cikk újra a gyakorlati munka területére hívta fel a figyelmemet. Ugy éreztem, hogy nagyon hasznos lenne — tekintettel arra, hogy a folyóirat elsősorban a lelkészeknek a fóruma — elbeszélgetni egymással ez úton is a gyakorlati lelkészi munkáról, hogy elmondjuk véleményünket, tapasztalatunkat mindnyájunk érülésére.

A fenti kérdésekre kereseu hát a feleletet e kis tanulmányban.

A címben feltüntetett megállapítással egy pillanatra sem akarom kisebbiteni a teológiai nevelés értékét és fontosságát, csupán egy tényre kívánok rámutatni, arra, hogy a lelkészi hivatás kialakulásában a gyülekezetnek olyan szerepe van, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Az ideális lelkésznevelés a gyülekezetben kezdődik, a teológiai intézetben folytatódik, végül a gyülekezetben teljesedik ki.

Az egvének a gyülekezetből kell elindulnia a lelkésszé válás útján, és a gyülekezetbe kell visszatérnie ahhoz, hogy lelkész legyen.

Egy gvséges gyülekezet vallásos élete, közelebbről egy vallásos buzgóságú család kell az indítást megadja az egyének a lelkészi hivatás felé.

A lelkészi hivatáshoz szükséges elméleti ismereteket a teológiai intézetben szerezzük meg. Ilyen szempontból nélkülözhetetlen jelentősége

van. Én most nem kívánok e kérdéssel részletesebben foglalkozni, mert jelen esetben az a célom, hogy az elméleti oktatás mellett a gyülekezet jelentőségére mutassak rá.

Elsősorban azzal a kérdéssel kell szembenéznünk, hogy milyen alapon tekinthető nevelési tényezőnek a gyülekezet.

1. A gyülekezet önmagában tekintélyt jelent. Dávid Ferencnek tulajdoníthatjuk talán ennek az első unitárius jellegű megfogalmazását, ahogy az 1568-as tordai országgyűlés határozatában olvasható: „... és a község, ha venni akarja, jó, ha nem pedig, senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ő lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nekie tetszik...“²

Természetesen a lelkésznek is szüksége van a tekintély megszerzésére, de a lelkész leghamarabb ott téveszti el dolgát, amikor figyelmen kívül hagyja a gyülekezet, a közösség tekintélyét.³ „A lelkészi hivatás külön keveréke a szolgaságnak és a szabadságnak.“⁴ „A lelkész ember szolgálja, Isten embere.“⁵ A gyülekezet és a lelkész személyes tekintélyét egyaránt szem előtt kell tartani. A pásztornak pásztor kell maradnia, de ismernie kell a nyáj tagjainak igényét, és azt kell szolgálnia, mert csak így lehet szolgálni, és akik jól szolgálnak, szép tisztességet szereznek (Tim 3, 13).

2. Az előbbiekből kitűnik, hogy a gyülekezet tekintélyét nem lehet abszolút tekintélynek elforadni. Ha így járunk el, akkor egy jó, vagy egy téves közvélemény bábjai leszünk, kit a kétes értékű közhangulat dróton rángat, vagy fölön fogva vezet.

Szentábrahámi Mihály is ettől óvja a lelkészeket idézett munkájában: „nehogy úgy tűniék fel, hogy a lelkész az emberek tapsára, s üres dicsőségre vágyik inkább, mint a hallgatók értésére.“⁶

Ettől tekintve mindig tudatában kell legyünk, hogy a gyülekezet közösség. S mivel az ember közösségi lény, egyéni szempontjait mindig a közösség szempontjainak rendelte alá. „Ha kisebb lett volna benne a társas érdekek védelme, mint az egyéni önzés, elpusztult volna.“⁷ Különösen a lelkész kell legyen az az ember, aki a közösségi szempontot tiszteletben tartja, mert ő nemcsak a közösségben, a közösségből, de a közösségért kell élni. E-ért ismernie kell a közösség véleményét, mint ahogy Jézus is tette, mielőtt megkérdezte tanítványaitól: kinek mondanak engem az emberek? (Mt 16, 13)

A hívek véleményét könnyen meghallja minden lelkész, aki a legcsekélyebb érdeklődést tanúsítja ezen a téren.

Miért ne lenne véleménye a híveknek az egyház, a lelkész dolgairól? A reformáció eltörölte a hívek és a lelkész közötti válaszfalat. Ne felejtsük el, hogy amíg a híveket egyáltalán valami érdekli és arról ilyen vagy olyan véleményük van, addig törődnek velünk. Nekünk pedig a véleményeket mindenképpen ismerni kell. Kezünket az élet ütőerén kell tartanunk, hogy az élettel el ne szakadjunk, hogy a hívek egyházon kívüli törekvéseit ismerve, lehetőségeink, képességeink határán belül mellőlük állhassunk.

Lelkészi munkánkat illetően pedig azért, mert az „ige hirdetésben fáradozatlan buzgalom kívántatik meg“ (2 Tim 4, 2).

Továbbá, akik „beszédüket az okosság szabályai szerint a hallgatók állásához és felfogásához alkalmazni nem tudják . . . azok válasszanak más életpályát“.⁸

3. A gyülekezetnek emellett az egyházi törvények értelmében kimondottan kötelessége is, hogy a lelkészi teendők jó körülmények között, a szabályoknak megfelelően gyakoroltassanak. Ezen jogokat a hívek a keblitanács által gyakorolják.⁹ Ha kimondottan a Szervezeti Szabályzat nem is hivatkozik a híveknek a lelkész fölötti felügyelet jogáról, a 21 § érezteti ennek lehetőségét is.

Szentábrahámi Mihály püspök határozottan rámutat arra, hogy a gyülekezet kötelessége: „a gyanús tanítókat az igazaktól megkülönböztetni“ (1 Thesz 5, 21; Ez 34, 24; Mt 7, 15 stb.).¹⁰

4. A hízelgő vélemények félrevezetik az embert, mert olyan értékeket kezdünk magunknak tulajdonítani, amelyekkel nem rendelkezünk. Hivatkozhatok egyik gyakorlott lelkésztársam kijelentésére, aki azt mondotta: belőlem nem a barátok, de az ellenségek csináltak embert.

5. Ha a gyülekezetet nem mint közösséget tekintjük, hanem egyenként vizsgáljuk, rájövünk arra, hogy a legegyszerűbb emberben is van erkölcsi nagyság, példamutató erő, mégpedig olyan, hogy a lelkész is példát vehet róla. A gyülekezet így válik egyéniségképző iskolává. Tapasztalatban, emberismeretben gazdagodik. Tanítva tanul, vizsgáztatva vizsgáztalódik.

Valahogy úgy van ez, ahogy dr. Boros György püspök mondotta az 1928. évi Főtanácson tartott programbeszédében:

„Kívánom, hogy valahányszor jobbomat a jobb kezetekbe teszem, vegyetek át lelkem akarati erejéből, s viszonzásul adjatok a tietekből. Így az én erőm szétszóródik köztetek, hogy teremjen új gyümölcsöt, a tietek fölhalmozódik bennem, és hatalommá tömörül, hogy egyházunk kicsinye, nagyja vegye észre, ha valahol megjelenik a főpásztor, hogy Isten nevében a ti akaratotok, a ti törvényeitek, a ti ráruházott jogotok szerint szól, cselekszik, fedd, buzdít, áld és megszentel.“¹¹

Tulajdonképpen már érintettem is azt a kérdést, hogy van-e és miért van szüksége a lelkésznek a gyülekezet nevelő hatását igénybe venni. A következőkben lássuk ezt a kérdést még közelebbről.

6. A teológiai intézetben elsősorban a lelkésznevelés elméleti része zajlik le. Az élet azt bizonyítja, hogy a teológián önmagunkba szívott ismeretek nem maradnak meg bennünk abban a formában, ahogy azt elsajátítottuk. Azok átalakulnak bennünk, mint a táplálék a szervezetben. Tehát nem „tarisznyába rakott anyagok“ maradnak, hanem „vérré“, lélekké, magatartássá emésződnek bennünk, amelyekkel így természetesen többek vagyunk. A teológián azonban nem lehet az élet minden előforduló esetére receptet írni az életbe induló lelkészeknek. A kulcsot kezünkbe adták, szellemileg elláttak táplálékkal, a továbbiakban szükséges ismereteket mindenkinek önmagának kell esetről esetre megszerezni a gyülekezetben. Ilyenképpen a gyülekezet a nevelés eszköze lesz a pályára alkalmas lelkészjelölt számára.

Az orvosképző egyetemeken mellett működő klinikákról mondotta a világhírű sebész, Christian Barnard, marosvásárhelyi nyilatkozatában, hogy tulajdonképpen itt dől el, milyen lesz a jövő orvosa.

A lelkésznevelésben az V. évet gyakorló évnék nevezik. Erről is elmondhatjuk, itt dől el, hogy milyen lelkész lesz, vagy lesz-e lelkész a teológiai hallgatóból, hogy találja meg a kapcsolatot a hívekkel, hogy sikerül a gyakorlatba való elindulás — ez dönti el a kérdést.

A gyakorlati szempont már kezdetben foglalkoztatta az egyház vezetőit. A lelkészjelöltek számára az egyház a múltban azt rendelte, hogy mielőtt papi állást foglalna el, tanítson három évig valamelyik egyházközségben mint mester.¹² Ennek ha nem is az volt a fő célja, hogy a gyakorlatot jobban elsajátítsák, mégis az eredmény minden bizonnyal e szempontból sem maradt el.

Az Egyházi Képviselő Tanács 964—1908 sz. alatt „a papnevelő intézet fejlesztését elkerülhetetlennek tartja“. A Főtanács a kérdés megoldásába, nagyon helyesen, bevonja az egyházköröket is. „Így jut el a kérdés a lelkésznevelésben érdekelt egyházközségek közvetlen közelébe.“ A körök érdeklődő belekapcsolódásának eredményeképpen megállapítást nyer, hogy „a Papnevelő Intézet feladata gyakorlati és tudományos. Gyakorlati annyiban, hogy gondoskodni kell a papok előkészítéséről... Hogy az Intézet ezt az átalakító és hasznos munkát teljesítse, szükség van olyan tanárookra, akik a papi hivatást maguk is szépnek tartják, azért lelkesednek. De ezek a tanárok egyben a tanuló ifjakat is kell hogy szeressék, s a velük való érintkezésben már előre tanítsák meg saját példájukkal is a leendő hívekkel való bánást.“¹³

A gyakorló év bevezetésével, szabályozásával foglalkozik többek között az 1928. és az 1931. évi Főtanács is. Ennek eredményessége azonban akkor lenne ideális, ha mindenki egy gyakorlott lelkész mellett tölthetné ezt az időt, nem pedig egy rendezetlen viszonyok között maradt kis egyházközségben, ahol sokszor nehezebb a szolgálat, mint egy jól megszervezett gyülekezetben. Jó lenne, ha mindig, mindenütt lehetőség lenne a lelkészjelöltet egy-egy szomszéd lelkész felügyeletére rábízni, vagy az esperesnek alkalma volna közvetlenebb, szorosabb befolyással lenni a lelkészjelölt gyakorlatban való elindulásánál.

Így azonban még mindig nem oldódnék meg a kérdés teljesen. Ez inkább egy átmenet lehetne az intézet és a gyülekezet között. A tulajdonképpeni és egy életre szóló iskola a gyülekezet maga marad, aki a maga szolgálatára, a maga fejlődésének érdekében neveli a lelkészt és ahol „a jó pap holtig tanul“.

Akkor érzi meg mindenki ennek a jelentőségét, amikor már teljesen a „maga lábán jár“, és a „maga száját égeti meg“, az eredményt pedig a „maga körmével“ vívta ki.

Nem lekeicsinylendő tényező a magunkra utaltság érzete, mert ilyenkor az ember „csatarendbe állítja minden erejét“. Amikor már nem fogják a kezünket, akkor tanulunk meg járni, amikor már nem súg senki, akkor tanulunk meg igazán beszélni, amikor a mi lelkünk fogja fel az evangélium hangját, akkor tudjuk azt teljes szívvel továbbadni.

Így jutunk el az önnevelés magaslatára.

7. Úgy érzem, itt egy alapvető fontosságú tényezőt külön is ki kell emelni. Ha nem is minden lelkész ismeri be, de a lelkész életében a gyülekezet mint hiterősítő tényező is komolyan számításba jön.

Amint a teológiai nevelés nem tudja a gyakorlati kérdést önmagában megoldani, úgy nem tudja a hit kérdését sem eldönteni. Lehet valaki a teológiai tudományok kitűnő ismerője, de ez nem jelenti azt, hogy egyben ugyanilyen hívő lélek is. Lehet valaki teljesen járatlan a teológiai tudományokban, de ettől függetlenül rendíthetetlen hitű egyénisérré.¹⁴

A lelkésznek a hitben a legerősebbnek kell lennie, a legtöbbet kell adnia a szcszékéről, a lelkipásztori gondozásban és a katekizációban egyaránt. De mit tegyen a lelkész, ha hitben szegényebb, mint általában a gyülekezete. Van ilyen is, és ezt nem szabad elhallgatni. Nem mindenki jut a lelkészi pályára a legideálisabb úton. Az élet azt igazolja, hogy az ilyenekből is lehet jó lelkész, ha a hiterősítő tényezőkre rátalálnak, és igénybe veszik azt.

Tekintsünk Balázs Ferencre: „Arról szó sem lehetett, hogy másoknak vagy magamnak gazdag, erős vallásosság forrása lehessen. Baj lett volna, ha ennél tovább nem jutok. De egy új vallásosság elemei már ott szunyadtak bennem. Azokat lassanként öntudatra hoztam. Szinte magam sem vettem észre, s már olyan erős hitem támadt, hogy egész életemnek ez adott jelentőséget.“

Unitárius egyházunk már születésekor elkötelezte magát a hitszabadsággal. Így a különböző gyülekezetekben, a hit különféle változatával találkozunk. A lelkésznek nagyon tapintatosnak és türelmesnek kell lennie, nehogy hitében valakit megbántson. Fel kell mérnünk a gyülekezet tagjainak hitét, hogy tisztán láthassunk. Ezt a lelkipásztori gondozás keretében lehet elvégezni.

Tudnunk kell azt is, hogy „a vallás, mindig egy és ugyanazon időben, más és más volt a népnél és a papi osztálynál“.¹⁵

Balázs Ferenc például a maga gyülekezete vallását vizsgálat alá vette, és megállapította, hogy a nép hite „sors-Isten hit“. Ezt kell átépíteni egy teljesebb hitté. „Úgy érzem — írja —, hogy az én vallásom gerincet fog adni a sors-Isten hitének, és teljessé fogja tenni a mindeneket betöltő lélek-Isten szent misztériumával.“¹⁶

S az eredmény: „Tudomásul veszi, hogy az én hitem valamennyire más lehet, mint az övé. De azért az én felgyúló fáklyám tüzeinél lángra gyújtja az ő gyertyáját is. Mindenki ég, buzgolkodik, világos, Istennel szemlél a maga természete szerint... Áldott legyen az, aki lelke lángjával felgyújtja a már-már kialvó tüzeket. S gyertyát talán csak gyertya tud meggyújtani? Láng legyen az, akármilyen láng, vörös vagy fehér, reszketés vagy bátor izzású! Látván az ő hitét feléled az enyém is.“¹⁷

Milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie a lelkésznek ahhoz, hogy a gyülekezet nevelő hatását értékesíthesse?

a) Elsősorban alázatosnak és bölcsnek kell lennie, hogy ne lássa magát csálthatatlan tekintélynek, hogy az igazságot bárholonnan, bármilyen köntösben jön, el tudja fogadni, de mindig józanul tudjon ítélni a közvéleménnyel kapcsolatosan. Itt újra utalok Balázs Ferencre. Életének legnagyobb hibája a türelmetlenség volt, mely önmagával és másokkal szemben egyaránt éreztette hatását. „Türelmetlen voltam, egyszerre akartam mindent... ma tudok várni, tudok lépést tartani az ekét húzó ökörrrel, s a fű növekedését is gyorsnak találom.“¹⁸

Ehhez hozzáadni nincs mit. Mindenkinek lehet már vagy lesz majd tapasztalata erről, hogy megfogalmazzuk: türelem nélkül ne próbáljon a lelkészi pályán senki munkálkodni.

b) A lelkész munkáját minden tekintetben megkönnyíti, ha megnyerte a gyülekezet bizalmát.

Bizalmat kell ébreszteni ahhoz, hogy véleményüket a hívek önmagukról, rólam, az életről elmondhassák. Ennek érdekében vigyázni kell a titoktartásra. Ha a hívek bizalmával egyszer visszaéltél, többé hiába várod, hogy lelküket kitárják előtted.

A lelkész mindenkihez a közvetlenség hangján kell szóljon. Az ember lelke nagyon érzékeny, s a hivatalos hang, a színpadias szólam, a felsőbbrendűségi érzés azonnal észrevevődik rajtunk, és elveszítettük a hívek lelkéhez vezető utat.

A bizalom a lelkész tekintélyétől is függ. A tekintély a lelkész megjelenése, életkora, öltözködése, modora, egyéni, illetve családi élete, jellemének függvénye.

A külsőségekre különösen érzékenyek a hívek. „Látványosság kell, egész testének valami, a szemének is, a fülének is, hogy teljék meg a szeme gyönyörűséggel... füle mennyei hangokkal, az orra tömjénnek vagy virágnak illatával.“¹⁹ „Kell a pap méltósága, szép, fekete ruhás, csendes járása, tiszteletet parancsoló beszéde.“²⁰

Idézhetnék tovább is, de gondolom, ennyi is elég ahhoz, hogy felfedezzük, hogy a külsőségeket sem szabad figyelmen kívül hagyni, még akkor sem, ha mi is sokszor ezt a tényt úgy könyveljük el, mint ahogy azt Balázs Ferenc tette.

Mindenek fölött itt is a jellem a legfontosabb. A kitartó munka, a becsületesség, a szorgalom, a népszerűség, érette minden áldozat meghozása, a szolgálatok lelkiismeretes elvégzése, a felmutatott erdemények idővel meghozzák a tekintélyt a legfiatalabb lelkész számára is, aki gyermekként került a bajszos emberek gyülekezetének élére, még akkor is, ha szájából a kezdet kezdetén valamikor a szavakat, a nagy tervekkel gyanazkodva is fogadták.

c) Arra természetesen gondolni sem lehet, hogy egy életen keresztül lelkész és gyülekezet között ne legyenek véleményes különbségek. Mert sem a lelkésztől, sem a gyülekezettől nem lehet azt várni, hogy kritikátlanul egymástól mindent elfogadjanak. Így a pásztor csak szolga lenne, a gyülekezet pedig bólogatójánosok összessége.

Legtöbbször az új bevezetése, a fejlődés útján való előhaladás jár megrázkódtatásokkal. Egy fontos szabályt kell tudni és érvényesíteni: lelkész és gyülekezet egymásnak nem lehet ellensége, rosszakarója. Másként az ellentétek hamar elmélyülnek, az elfogultság, az előítélet elvakít, hamar téves útra terelődik az élet. Ennek az egyszerű ténynek a világosságánál kell minden vitás kérdést megvizsgálni.

d) A lelkész pozitív beállítottságú ember kell legyen. Az igazságot hirdetni inkább, mintsem mindig a hamisságot ostorozni. „Gyakran kell kiemelni az igazságot, mint cáfolni a tévedéseket; egyfelől azért, mert az igazság feltüntetése a tévedés cáfolata; másfelől azért, hogy kitűnjék, hogy az a tanítás a béke és a szeretet tanítása, hogy a hallgatókat nem

vetélkedésre és háborúskodásra ösztönzi, hanem az élet javítására és a mások iránti testvéri szeretetre.⁴²¹

A hívektől tanuló lelkész hamar rájön arra, hogy ami megvan, azt lehetőleg meg kell tartani, vagyis kevesebbet rombolni, inkább építeni. Amit építünk, az mindenképpen jobb kell legyen annál, ami esetleg lerombolandó lenne. Így az új nyilvánvalóan fölöslegessé teszi a régit, s az magától is eltűnik.

Vannak szokások egyházközségi életünkben, amelyek elavultak, nem férnek össze, látszólag, hitelveinkkel, de mégsem szabad radikálisan fellépni ellenük, mert annak elvetése nagy törést okozna a gyülekezetben. A hívek nem teologizálnak, ők sokkal inkább éreznek, hisznek vagy nem hisznek. Ilyenformán hitükhöz gyakran azok a felesleges sallangok is hozzátartoznak, és netalán ha letépjük azokat, kitéphetünk könnyen valamit hitük lényegéből is. (Megemlíthetném itt a következőket pl.: eklézsiakövetés, jégverésünnep, Úrnapja, halottvirrasztással kapcsolatos szokások, gyertya stb.) Ezeket okosan az időre kell bízni, mint olyant, amit majd az lassan megold. „Sokan vannak, különösen asszonyok, akik szóról szóra elhiszik a csodákat... Őket nem botránkoztattam meg azáltal, hogy az ilyen tudománytalan hit ellen szót emeljek... Az volt a célom, hogy megtöltsem a lelküket új hittel, hogy az észrevétlenül szorítsa ki a régit.”⁴²²

e) A lelkész legyen inkább a gyakorlati vallásosság embere, mint az elméleti vallásosság képviselője.

„A gyülekezet kegyes lelkészei, mint a nyáj példányképei, (1 Kor 4, 16; 11, 1; Filip 3, 14) többet építenek, mint a tudós félkegyesek; úgy-hogy a kegyes férfiú a tudósnál többre becsültessék.”⁴²³

Ma a teológiai ismeretek és a gyakorlati vallásos élet szempontjából beszélhetünk a tudós és kegyes lelkész típusról.

Nincs nagyobb félszegség a Bibliában való tájékozatlanságnál, és semmi sem visszatetszőbb, mint amikor kilátszik a palást alól a lelkész hiányos ismerete, különösen az ő szakterületén. Ezen felül a gyülekezet joggal várhatja, hogy az általános műveltség területén is a lelkész elől legyen, különösen a falusi gyülekezetben. Mégis ennél fontosabb a gyakorlati vallásos „kegyesség“.

Tapasztaltam azt, hogy a gyülekezet nem teologizál, ahogy ezt fennebb megjegyeztem. Ezt nekünk tudni kell. A teológia részletei nem szívnak be a hívek közé. Nemigen ismerik a teológiai rendszereket és elméleteket. Vegyes felekezetű gyülekezetben lehet ezt szemlélni nagyszerűen, ahol a hívek ún. hittani tételeiből következtethető gyakorlati valláserkölcsei élet színei nem különböznek. „A vallás mint benső lelki élmény egyetemes jellegű: alkotóelemeiben, lényegében mindig, minden emberben egy és ugyanaz. A teológia azonban korok és vele foglalkozó emberek értelmi nívója szerint külön folyton változik és különbözik. A vallás egyesít, a teológia megkülönböztet, elválaszt egymástól. A vallás békességet hoz és szeretetet ébreszt, a teológia azonban sokszor szenvedélyeket táplál, gyűlöletet szít, a féltékenység magvait hintegeti.”⁴²⁴ A teológia éket ver hívő és hívő, lelkész és hívő közé. Véleményem szerint ezzel számolni kell, nehogy elszakadjon a lelkész híveitől a túlzásba menő teologizálással.

Legyünk tudósok, amennyiben lehetünk, de a gyülekezetben ne tudósodjunk túlzásba menően. Legyünk inkább „kegyesek“, a mindennap vallásának hirdetői, főleg gyakorlói, ahogy általában a gyülekezet jobbjai teszik.

Ilyen körülmények között megszerezük magunknak azt az előnyt is, hogy a felekezetek közötti béke folyton erősödik, a vallások közötti különbségek, elválasztó tényezők elveszítik jelentőségüket, a hangsúly a gyakorlati vallásosságra tevődik át, s az emberek függetlenül attól, hogy milyen a hitük, vagy van-e hitük, egymással összhangban élhetik az értékes emberi életet.

Így a „kegyességet“ gyakorló lelkész közös nevezőre jut a különböző hitet és világnézetet valló emberekkel, s megtartja mindenkivel a jó kapcsolatot.

f) Semmi esetre sem következik ebből az önképzés elhanyagolhatósága. A lelkésznek minden szószéki szolgálata alkalmával adni kell, s lehetőleg mindig újat. Azonban csak az adhat, akinek van, és csak annak van, aki szerez. A gyülekezet nevelő hatása természetesen nem pótolhatja az önképzést. „Ne gondoljátok azonban, hogy az intézetből hozott tudománnyal évek hosszú során át táplálhatjátok a ti gondjaitokra bízott lelkeket. Az iskola megadja a tudományok kulcsát mindazoknak, akik ott nem haszontalan töltik éveiket; de a kulcs hamar megrozsdásodik, s használhatatlaná lesz, ha onnan kilépve szegre akasztjátok, ha a lelkési lakba behelyezkedve a tudományért többé nem töritek magatokat... Gondoljátok meg, hogy az frott és nyomtatott könyvek mellett még sok könyv van, ezer meg ezer változatban jelennek meg előttetek. Ott van a természet, a történelem, az élet és az emberi természet nagy könyve, amelyekből folytonosan tanulnotok kell“ — olvashatjuk Ferencz József püspökünk egyik lelkésszentelési beszédében.²⁵

Az önképzéssel válik teljessé a gyülekezet általi önnevelés. Az önképzésnek számtalan lehetősége van. Mindenkinek van egy speciális érdeklődési köre az általános műveltség területén, amit a gyülekezeti munka közepette jó időbeosztással kielégíthet. Az emberi kultúra története nem egy lelkészt tart számon, akik az általános emberi kultúra élmunkásainak sorában tevékenykedtek a haladásért. Nem kívánok itt kitérni különösen a részletekre, de hadd utaljak minden különösebb hangsúly, rendszer nélkül egypár olyan közismert névre, mint például Kriza János, Benkó József, Martin Luther King, akik az irodalomban, a társadalmi igazságért vívott harcban, népi értékeink feltárásában kimagasló helyen állanak.

Most, amikor példamutató lelkészek neveit emlegetem, minduntalan Balázs Ferenc képe áll előmben, úgy, ahogy azt könyvében bemutatta, és ahogy a róla szóló visszaemlékezések velem megismertették, és akit e helyen ki tudja hányadikszor idézek. Az ő könyvét a gyakorló lelkész kézikönyvének neveztem, amit mindannyiunknak naponként olvasni kellene, hogy lelkétől lángot fogjunk, meglássuk önfeláldozó prófétai küzdelmét, tévedéseit elkerülhessük, hogy megtermékenyítse lelkési mivoltunkat az ő egyénisége, hogy értékelni tudjuk azokat az eredményeket, amelyeknek ő csak magját hordozhatta, de amelyek ma mindennapi életünk valóságai lettek, mint országunk, népünk gazdasági, művelődési vívmányai: bizto-

sítás, gépesítés, tejszövetkezet, műtrágya, gyümölcsfaültetés, parkírozás, vízvezeték, téli tanfolyam, öntözéses gazdálkodás, napközi otthon, villamoság, gyümölcsfeldolgozás, játszótér, nyerscukorgyár, kenderfeldolgozás, gazdasági szakértő a falunak, kultúrház, orvosi ellátás, téli fürdőház, könyvkiadó, román, magyar és szász diákok közös kirándulásai, vándorkönyvtár, falusi kis háztartások, népművészeti kiállítás, gazdakongresszus, linoleum-metszés, de mind fel sem lehet sorolni. Arról is egy külön tanulmányt lehetne írni, hogy miket tervezett, miket sikerült megindítani, mi maradt meg, de főleg arról, hogy amit ő csak mint „álmok szalmáját csépett“, ma már valóság lett a nép vezetőinek irányítása mellett.

Ez azonban — mondhatjuk — csak a kivételes emberek tulajdona. Igaz, de álljunk meg tisztelettel szellemük előtt, legyünk hálásak a koruknak, mely sok mindent megoldott a nagy tervekben, néhol még többet is, amit pl. egy sápadt arcú, álmódózó, kűszkűcő unitárius lelkész akart, becűljük meg ezeket az eredményeket.

JAKAB DÉNES

JEGYZETEK

¹ Az R.SZ.K. Unitárius Egyház Szervezei Szabályzata. Cluj. 10. Vö. Szentábrahámi Mihály: A keresztény hittudomány öszegge az unitáriusok szerint. Latin nyelvből fordította Dörzsi Károly. Kolozsvár, 1899. 334.

² Négy száz Ev 1568—1968. Kolozsvár, 1968. 7.

³ Szentábrahámi Mihály: i.m. 378.

⁴ Balázs Ferenc: A rög aiat.

⁵ Uo. 159.

⁶ Szentábrahámi M.: i.m. 382.

⁷ Dr. Kiss Elek: A vallás és erkölcs unitárius nézőpontból. Keresztény Magvető, LVIII. évf. 10.

⁸ Uo. 385.

⁹ Az R.SZ.K. Unitárius Egyház Szervezei Szabályzata. 7.

¹⁰ Szentábrahámi M.: i.m. 385.

¹¹ Az Unitárius Egyház Főtanácsának... jegyzőkönyve. Cluj—Kolozsvár, 1923. 23.

¹² Dr. Boros György: Az Unitárius Teológiai Akadémia fejlődésének története. Kolozsvár, 1916. 29.

¹³ Uo. 19.

¹⁴ Dr. Csiki Gábor: Vallás és teológia. Ker. Magv., LVII. 29.

¹⁵ Dr. Kiss E.: i.m. Ker. Magv., LVIII. 18.

¹⁶ Balázs F.: i.m. 92.

¹⁷ Uo. 104.

¹⁸ Uo. 50.

¹⁹ Uo. 219, 222.

²⁰ Uo. 227; vö. Szentábrahámi M.: i.m. 384., 20. §.

²¹ Szentábrahámi M.: i.m. 382.

²² Balázs F.: i.m. 103.

²³ Szentábrahámi M.: i.m. 380.

²⁴ Dr. Csiki G.: i.m. Ker. Magv., LVII. évf. 30.

²⁵ Az Unitárius Egyházi Főtanács jegyzőkönyve. Kolozsvár, 1910. 133.

MŰEMLÉKEINK ÉS VÉDELMŰK

A címet pontosabban így kellett volna megfogalmaznunk: Műemlékeink és azoknak *részünkről* történő megvédése. Így sokkal közelebből látjuk, hogy itt olyan *sajátos egyházi feladatról* van szó, amelyet még akkor sem utalhatunk át az állam feladatkörébe, ha történetesen az egyházi műemlék megújításában, restaurálásában az állam, annak műemlékvédelmi bizottsága és megyei, illetve helyi szervei is kiveszik részüket. Az egyházi műemlékvédelem a mi *legsajátosabb egyházi feladatunk*; fogalmazzunk még konkrétabban: a lelkész feladata, aki felelős, hogy az egyházközséghez tartozó egyházi műemlék — templom, annak műértékű felszerelési tárgyai — meg ne rongálódjanak, műértéküket felelőtlenségünk vagy hanyagságunk folytán el ne veszítsék.

Miután tudjuk, hogy a műemlékvédelem a mi feladatunk, nézzük meg közelebből: mi a műemlék, és melyek azok a feladatok, amelyeket műemlékeink megvédése, megóvása, helyreállítása érdekében nekünk magunknak kell elvégeznünk.

Hazánk minden tájegységében, legeldugottabb erdőrejtekében, sőt, sokszor éppen ott (!) vannak műemlékek. Az elmúlt századok kőbe-fába épített, kőre-fára vésett, papírra írott, vászonra varrott, ércebe mívelt emlékei ezek. Nép, ország, egyház, kulturális, művelődési szint mértékjelzői ezek, és miután hazánk különös tekintettel van mindenre, ami népi, amit a nép alkotott az elmúlt évszázadok óta ezen a földön, mi, az egyház is örömmel állhatunk be azok sorába, akik sok-sok anyagi áldozattal, tudományos hozzáértéssel és felméréssel mindent megtesznek, hogy minden épségben maradjon, amit átörököltünk őseinktől, és amire akár a régészet, akár az építészet, akár az ábrázoló műbecslés, akár az irodalomkritika kimondotta: műemlék.

A műemlékvédelem országos központi szerve a Műemlék Bizottság, amely hazánkban 1951-ben 46. számú minisztertanácsi határozattal szerveződött, s mely egyedül jogosított annak kimondásában, hogy a régi emlékek közül mi az, ami műemléknek nyilvánítható. A második feladata ennek a központi szervnek, hogy ellenőrizze a műemlékek megóvását a pusztulástól, sürgős intézkedéseket tegyen azok restaurálására. Az elmúlt kormányzati rendszerek hazánkban is mérhetetlen károkat okoztak igen sok műemlékünk elpusztításában egy helytelenül értelmezett és — saj-

nos — alkalmazott urbanisztika, „a városrendezés“ rendjén, különösen a 19. század végén és századunk elején. Őszintén meg kell mondanunk azt is, hogy az egyház is sokszor közrejátszott a műemlékek pusztulásában, annak ellenére, hogy mindig akadtak olyan egyházi vezetők, lelkészek és világiak, akik felemelték szavukat az egyházi műemlékek felelőtlen „pusztulni hagyása“ ellen. Ennek a „felemelt szó“-nak azonban, bármennyire is a műemlékek iránti szeretet vezette és „emelte fel“ ezeket a féltő tiltakozásokat, nem volt olyan hatalmi fedezete, amely akár büntetőjogilag is felelőssé tehetné volna azokat, akiknek egy-egy egyházi műemlék gondjára volt bízva.

Ma azonban, mikor hazánk vezetői különös, féltő szeretettel gondoskodnak a román nép és az itt élő nemzetiségek művelődési színvonala látható bizonyítványainak, a műemlékeknek megvédéséről, nekünk, az egyháznak sem lehet ebből a felelősség-hordozásból magunkat kivonnunk. Ezt azonban ma már nemcsak ügyszeretettől, a műemlékek iránti sajátos megbecsülésből tesszük, illetve tehetjük, hanem azért, illetve azért is, mert erre a műemlékvédelemre állami törvények is köteleznek bennünket, az egyházakat is. Nem arról van tehát szó — amint lehetett a múltban —, hogy egyes „megszállott“ egyházi embereknek volt vagy lehetett szívügye a műemlékvédelem, hanem arról, hogy az egyháznak, legfőbb és legszűkebb felelős vezetőinek törvényszabta kötelessége a műemlékekről való szervezett, hozzáértő gondoskodás. Az egyháznak e téren a legfelelősségteljesebb közreműködést kell kifejtjenie. A lelkész felelősségére vonatkozó egyházi törvények kétséget kizáróan hangsúlyozzák, hogy itt olyan egyházi kötelességről van szó, amelynek elmulasztásáért az illetékesek az állam törvényei által vonatnak felelősségre.

A 661/1955. számú törvényerejű rendelet mindenekelőtt megállapítja azt, hogy *mit kell műemléknek tekinteni*. Műemlékek mindazon javak, amelyeknek különös archeológiai, történeti, építészeti és művészeti jellege van, s amelyek ez ország területén kialakult kultúrának tárgyi bizonyítékai, a nép múltjának itt maradt emlékei. Ezek a műemlékek az állam védelme alatt állnak.

Ez a Minisztertanácsi Határozat négyféle műemléket különböztet meg:

- a) archeológiai
- b) építészeti
- c) képzőművészeti
- d) történeti műemlékeket.

a) *Archeológiai műemlékek* a régi emberi települések maradványai, földhányások, földvárak, földvársáncok, védelmi maradványok, régi vízvezetékek, utak. Ide tartoznak régi temetők, sírkövek, általában mindazon leletek (szobrok, érmék, dísztárgyak, csontok, fegyverek stb.), amelyek már felszínre kerültek az ásatások rendjén, vagy amelyek ma is, illetve ma még az ország földjének felszíne alatt vannak. Ide tartoznak a régi emberi települések feltárt csontvázai és a háztartási eszközök.

Mi itt az egyháznak, közelebbről a lelkésznek a feladata? Sokszor a mélyszántás alkalmával, az eke, traktor nyomában felszínre bukkan valami a fent elsorolt egykori emlékekből. A lelkésznek hamarosan tudomására jut, hiszen lehet, hogy éppen valamelyik egyháztagja szántott ott, vagy talált ilyen ősi tárgyat. A lelkésznek tudnia kell: az a feladat ilyenkor, hogy ezeket a tárgyakat a Néptanács illetékes tisztviselőinek kell

beszolgáltatni, jegyzőkönyv felvétele kapcsán. Ha az egyházi temetőben sírásás rendjén valami fent felsorolt tárgy előkerül, ezt haladéktalanul jelentenie kell az egyházi műemlékvédelmi hatóságnak, és mindent meg kell tennie az ilyen módon előkerült ősi értéktárgyaknak, emlékeknek biztonságos tárolása érdekében. Ez a két példa az ezekhez hasonlóknak eligazít.

b) *Építészeti műemléken* a törvényrendelet az egykori erődítményeket, régi udvarházakat érti; ide tartoznak a bástyák, tornyok, *kulturális épületek*, lakások és azok belseje, város és falu egyes részei, hidak, síremlékek, valamint az ezeken látható freskók, falképek, domborművek, bútorzat, képek, szobrok, amelyek ezen építészeti műemlék integráns alkotórészeit képezik, és amelyeket művészeti vagy történelmi becsük miatt kell ide sorolnunk. Ide tartoznak ezen épületek parkjai, udvara, melléképületei. Értelmezzük „egyházi nyelven”: *templomok*, amelyeket akár az egyház az Országos Műemlékbizottsággal együtt, akár a Műemlékbizottság a maga ítéletével műemléknek nyilvánított, általában a száz évnél „idősebb” épületeink, parókiák, egyházi-liturgiai felszerelési tárgyak, klenódiumok tárolói, pl. ősi, a templom falába vésett szentségtartó fülkék, a *cinterem*, az ottlevő síremlékek, templomaink ősi domborművei, képei, amelyeket el nem tüntetett vagy vakolat alá nem rejtett az egykori reformáció. Milyen kultúrkinccs maradt például a székelyderzsi templom fal-képszönyege, (s milyen jó, hogy erre fokozott figyelem vigyáz.

c) *Képzőművészeti műemlékek* a festészet, szobrászat azon *műértékekkel* rendelkező alkotásai, amelyek egyébként nem képezik valamely műemléképület integráns részét, valamint dekoratív, díszítő műalkotások, mint pl. szobrok, domborművek, amelyek utcákon, tereken vannak elhelyezve. Ide sorolja ez a Határozat a százados troicákat is. Egyházi nyelven szólva, ha a templomban, parokiális épületben a Műemlékbizottság által megállapított műértékű kép, szobor, a templomban tárolt síremlék van, vagy az egykori templomból a „restaurálás” alkalmával eltávolított, de ugyancsak a templomban vagy parokiális épületben tárolt zárókövek, bordaívek, egykori faragványok vannak, ezeket nem szabad felelőtlenül „kitenni” (!) — ti. pl. a templomból kitenni — az idő viszontagságainak, hanem szerető gondnal kell őrizni ezeket. Majd külön szólunk az ősi klenódiumokról, úrasztali terítőkről stb.

d) *Történelmi műemlékek* azok az épületek vagy emlékművek, amelyeknek meglehet, hogy különösebb műértékük nincs, de amelyekhez valamilyen jellegzetes történelmi esemény kapcsolódik. Népünk forradalmi küzdelmeinek emlékei, írók, művészek, hőseink szülőháza, fróink dolgozó otthona, relikviák, tárgyak, amelyek kapcsolatban vannak ezekkel a történelmi eseményekkel. Egyházi értelmezéssel: a fentiek megőrzésének felelőségén kívül pl. egy-egy olyan eseménynek a színhelye, amely döntő hatással volt az egész egyház életére, pl. zsinat, püspökválasztás színhelye, egy-egy lelkész-írónak (pl. Balázs Ferenc) szülőháza, parókiája, megmaradt könyvei stb. történelmi műemlékjelleggel bír az illető egyház számára, még abban az esetben is, ha ezt csak az *egyházi kegyelet* állapítja meg.

Rendkívül fontos intézkedése e Határozatnak az, hogy senkinek, tehát sem személynek, sem jogi személynek (pl. egyház) nem áll jogában,

hogy ítélkező módon megállapítsa valamely műemlék minőségét, pozitív, illetve negatív vonatkozásban. Egyházi értelmezéssel: pl. a lelkész vagy a keblitanács, de az egyház magasabb kormányzati szervei sem foszthatnak meg egy gyűlésen hozott, vagy azon kívül, önkényesen hozott határozattal va.amely műemléket műemlékjellegétől csupán azért, hogy a műemlékvédelemmel járó felelősségtől szabaduljanak. Nem hozhatnak olyan határozatot, és legkevésbé hajthatnak ilyent végre, hogy pl. valamely műemléktemplom egyik gótikus ablakát más formájúvá „renováltassák“, nem cserélhetnek ki pl. egyetlen ajtókeretet, nem csonkíthatnak meg egyetlen kapubélletet sem. Nem „selejtezhetnek ki“ pl. bármennyire szakadtak, színehagyottak, illetve a liturgiális szolgálat szempontjából alkalmatlanná lett klenódiúmokot vagy textíliákat, ha azokat műemlékként tartják nyilván.

E Határozat kimondja továbbá, hogy az egyes intézmények, pl. egyház, a területükön vagy használatukban lévő műemlékekért felelősek. Ebből elsősorban az a kötelesség hárul a lelkészre, aki egy ilyen műemlékkel rendelkező gyülekezetben szolgál, hogy a műemlékeket minden „emberi“ rongálástól megóvja, és a természeti csapások okozta rombolásokról azonnal jelentést tegyen, illetve helyrehozatalukban intézkedik. A műemlék szakszerű *restaurálása* esetében a Határozat részletesen ismerteti és előírja ennek a módját, közigazgatási tennivalóit, és intézkedik az anyagi fedezet kérdésében.

Érdemes itt a megteendő lépéseket is figyelemmel kísérenünk. Bármilyen okból szükségessé váló műemlékrestaurálás esetében a vonatkozó keblitanácsi határozattal felszerelt előterjesztést a lelkész az esperesi hivatalon át teszi meg az Egyházi Képviselő Tanácshoz. A vonatkozó utasítások vagy a restaurálásról innen nyert tervek és költségvetési tervezet alapján, *először* felméri egyházközsége anyagi teherbíró erejét, a restaurálás költségeinek fedezésére először a gyülekezetnek kell adományokkal, munkavállalással, anyaggal bizonyítania, hogy a restaurálás kérdése elsősorban az ő gyülekezeti kérdése. Egészen más áldás van az olyan munkán, amelyben a gyülekezet, ha kell, erejét megfeszítve, vagy ha kell: erején felül is részt vesz. Az anyagi fedezet gyülekezeti, vagy „közegyházi“, vagy állami hozzájárulással való biztosítása után arra kell vigyáznia a lelkésznek, hogy a Műemlékbizottság által jóváhagyott tervet minden legkisebb részleteiben is végrehajtsák. A terven önkényesen változtatni nem lehet a munka menetében előálló anyagi nehézségek vagy más okok miatt. Hazánk műemlékvédelme nagyon sokszor segítségére siet egészen kis lélekszámú, még szórványban élő híveknek is, és ez aránylag kis összegű adományaikat tetemes összeggel pótolja ki, de az illető, érdekelt gyülekezetnek és lelkészének mindent meg kell tennie annak bizonyosságául, hogy a műemlékvédelmet, a restaurálást egész szívével és munkájában való teljes odaadással támogatja.

Ennek érdekében kell megszerveznie a lelkésznek, ahol a gyülekezetnek műemléktemploma van, egy *műemlékvédelmi bizottságot*, amely falusi szakemberekből áll, hiszen ma minden faluban van kőműves, ács, asztalos, mechanikus, ennek a bizottságnak az a feladata, hogy minden év tavaszán, vagy nagyobb vihar után, vizsgálja át a tetőzetet, a gerendákat, végeztesse — végezze! — el a csatornák tisztítását, gondoskodjék a „cse-

pegés“-nek a templom falától való elvezetéséről, és arról, hogy az egyházközség évi költségvetésében mindig legyen felvéve a műemléktemplom évenkénti javítását *fedezőösszeg*. Ha az egyházközség tulajdonában olyan műemléképület van, amelyet *bérbe kiad*, úgy a bérleti szerződésben külön ki kell emelni, hogy az épület műemlék és a bérlőnek kötelességet kell vállalnia arra nézve, hogy a bérelt műemléken semmiféle változtatást nem eszközöl, arra, mint műemlékre, gondot visel.

Annak érdekében tehát, hogy az egyházközség tulajdonában lévő műemléktemplom védelme valóban az egész gyülekezet, a gyülekezet „aprajánagyja“ gondja legyen, a lelkésznek több ízben kell *ismertetnie* a gyülekezettel, akár külön e célra egybehívott gyűlésen, akár a bibliaórák, hittanórák, konfirmációra előkészítő órák, akár az istentiszteleti hirdetések rendjén, az ősi, műemléktemplom előállításának *történetét*. Tudatosítania kell a gyülekezet szívében, hogy saját szégyene az, ha a templom gondozatlannak látszik a felelőtlenség és a *sürgős munkák*, amelyek mindig a legkevesebbe kerülnek (!) halogatásával. Másképpen viszonyulok ahhoz, akit ismerek, mint ahhoz, akit nem ismerek. Egész másképpen gondolok a műemléktemplom védelmére, ha ismerem történetét, ha tudom, még legegyszerűbb falusi érdeklődési területemben is, mi a gótika, mi a diadalív, mi a zárókő, mik a támpillérek, a mérnöves ablakok, ha tudom ezeket, mert a lekipásztorom megmagyarázta, megtanított rá, másképpen viszonyulok hozzá, és mint a szívemhez hozzánőtt lelki otthonomat, más szívvel, más munkavállalással fogom gondozni. A műemlékvédelem az *önkéntesség* munkavállalásában jut el arra az alapra, amelyre a leg-sürgősebb esetekben is építenie lehet a lelkésznek, bizottságnak egyaránt. Mi következik most már, egészen felosztva ezt a gyülekezeti műemlékvédelmet, napi, időszaki tennivalóként, mert hiszen a műemlékvédelem nem teória, hanem nagyon is gyakorlat, sokszor nagyon is sürgős, „szorgos kezű“ gyakorlat. Érdemes az elvégzendő feladatokat pontokba foglalnunk:

1. A gyermekeket rá kell (rá lehet!!) nevelni arra, hogy a műemléktemplom ónablakszemei nem célpontok a parittyázás számára, a műemléktemplom bútorzata nem tábla, melyre, ha egyébbel nem, bicskával is lehet írni.

2. A konfirmációs órákra járóknak a konfirmáció alkalmával el kell mondaníuk a gyülekezet előtt templomuk történetét, és ahol ez szokásban van, olyan ajándékot kell készítsenek, vegyenek, csináltassanak az ősi templomnak, pl. egy népi varrottas terítőt (egyik évben az egyik első padra, egy másik évben egy másik csoport a másikra és így tovább), amely belesimul a templom műemlék hangulatába.

3. A műemléktemplom környezetéből három méternyire a falaktól minden fát ki kell vágni, akármilyen szérek és terebélyesek is. A fák gyökérzete az épület fala alá kúszik, és alapjaiban tesz rongálást az épületen. Irtani kell minden gyomot a templomfal közeléből, hiszen a gyom nedveségtároló.

4. A gyülekezet régi terítőit gondosan kell tárolni. A brokát-, selyem- és bársonyterítőket *nem szabad összehajtogatni*, vagy a hajlásukban még széren levasalni is, mert itt törnek, szakadnak, mállnak ronggyá a régi terítők. Hengerfára kell felgöngyöltetni ezeket az őseinktől öröklött terí-

tőket egyik úrvacsoraosztástól a másikig. Az asszonyokat rá lehet nevelni arra, hogy ne hozzanak művirágot a templomvázákba. Ha nincs más: néhány fenyőgally, réti virág is szebb, hogy a muskátlis cserepekről ne is szóljunk, mint a „legszebb“ művirág. A műemléktemplomba, de egyetlen templomba sem való, sehova sem való a színpadon kívül a művirág. Ha valahol, akkor itt, a műemlékvédelemben ezzel a „jelentéktelen“ dologgal is törődnie kell a lelkésznek.

5. A klenódiумokra is, nemcsak mint leltári tárgyakra, nagyon kell vigyázni. Több száz esztendőс úrasztali poharak, tányérok, ha csak „óntányérok“ is, kultúrkinсset jelentenek. Ma, amikor az Országos Műemlékbizottság akkora erőfeszítéseket tesz az egyház műértékeinek a megmentésére, szakszerű restaurálására, akkor nekünk, az egyháznak is *mindent* meg kell tennünk, hogy egyházi műemlékeink, műkinсseink megmaradjanak épségükben, szépségükben, ahogy az Újtestamentumban Pál apostol tanítja, hogy mindenek ékes „szkémában“ legyenek az Isten tiszteletében, az Isten tisztelete helyén: templomainkban, műemléktemplomainkban is.

Dr. NAGY JÓZSEF

SZÓSZÉK-ÚRASZTALA

ISTEN ÉS AZ EMBER SZERETETÉBEN EGYEK VAGYUNK

Mk 12, 29—31

Nagy tisztelet és kitüntetés számomra, hogy ma itt, ezen a szícszéken állhatok és beszélhetek hozzátok.

Köszönöm nektek és állami hatóságoknak, hogy meghívtatok, hogy veletek lehetek ebben a kiváló országban. Mindenekelőtt tolmácsolni kívánom Unitárius Világszövetségünk szívből jövő üdvözlését és jókívánásait.

Ebben az üdvözlésben benne van szerte a világon élő barátaitok hálás megemlékezése, akik sohasem fogják elfelejteni azt a vendégszeretetet, melyben itt részesültek az elmúlt években.

Számomra ennek a látogatásnak személyes jelentősége is van. Hasonló az én látogatásom egy zarándokláshoz, mely a Csendes-óceán partjáról indult el, ahol engem a San Franciscó-i unitárius templomban unitárius lelkészé szenteltek. Azóta az unitárius vallás tanítását hirdetem az embereknek, sok-sok egyházközségben. Az Unitárius Világszövetség főtitkáráként jóllehet felelős vagyok nemcsak egy, hanem több vallásos örökségért, én elsősorban mégis unitárius lelkész vagyok. És mint unitárius lelkész meggyőződéssel mondhatom, hogy én ma szellemi atyáim földjére jöttem. Ők voltak azok, akik a 16. században először hirdették, hogy „Egy az Isten!”

Azért jöttem ide, hogy beszéljek nektek a mi testvéri közösségünkről, az Unitárius Világszövetségről. Ennek a szervezetnek angol nyelvű rövidítése: I.A.R.F. Ahogy így kimondjuk, négy nagybetű csupán, mely úgy hangozhatik, mintha valami hús és vér nélküli, elvont fogalom lenne. De ez nem így van. Az I.A.R.F. egy nagy élő közösséget jelent, gazdag szellemi örökség és vallásos tapasztalat nemzetközi szervezetét.

Az I.A.R.F. valójában egy nagy tapasztalat.

Mindnyájunkat tapasztalatok, élmények formálnak: a saját magunk, nemzedékünk, szüleink és őseink, egyházunk és hazánk tapasztalatai.

Az én egyéni és közösségi tapasztalataim: a két világháború, az infláció, a munkanélküliség és rombolás, újjáépítés és remény, a békéért és a népek közötti megértésért való munka életformáló tapasztalatai.

Egyéni és közösségi tapasztalataim abban gyökereznek, hogy én egy szabadelvű keresztény lelkész fia vagyok. Engedjétek meg, hogy most emlékezzem erre a tényre. Visszaemlékszem arra, hogy családjamban ke-

ményen kellett dolgoznunk, mert a pénz nem jött magától, nem volt valami készen kapott dolog. Emlékszem a háborúnak arra az éjszakájára, amikor apám ott állott égő templomunk mellett. Emlékszem arra az eseményre, amikor apám és anyám a Gestapo elől rejtegették az egyházközség tagjainak névjegyzékét. Emlékszem, hogy szabadelvű keresztény egyházközségeinknek 125 éves történetük alatt a pusztaság létükért, fennmaradásukért két ízben is élet-halálharcot kellett folytatniuk, először 1848-ban, és azután 1933-ban. És még mennyi minden történt, múlt el azóta is felettünk.

Nem a ti hazátokban születtem. Nem ismerem a nyelveket. De ismerem egyházatok négyszáz éves történelmét. És hiszem, hogy ti és én, mindnyájan a közös múlt, szellemi örökség és vallásos tapasztalat közös nyelvét beszéljük.

Voltak idők és helyek a történelem folyamán, amikor az emberek falvaik és városaik körül erős várfalakat építettek, és azt remélték, hogy ezáltal semmi új és tőlük eltérő nem fog behatolni oda. Számukra a világ véget ért a hegy gerincénél, vagy a tenger partjánál. Hitfelfogásukat hasonlóképpen így körülfalasták és elzárták minden új elől.

De voltak helyek és emberek, akik a történelem keresztútjainál éltek. Hódító hadseregek haladtak el falvaik és városaik mellett. A változás minden szele megérintette őket. És ezek az emberek nem mondták: „menj el, ne jöjj közénk“ mindannak, ami új és más volt, mint eddigi életük és hitük. Nekik élniük kellett azzal, ami feléjük jött. Küzdeniük kellett vele. Ezek az emberek fogékonyak voltak az új meglátások iránt, bárhonnan is jöttek azok. És erős volt a meggyőződésük, mely érték és céltudatot adott nekik akkor, amikor úgy látszott, hogy zürzavar diadalmaskodik a világ felett.

Bizonyára felismeritek, hogy olyan országról és egyházzól beszélek, mely hasonlít a tietekhez.

Az Unitárius Világszövetség az a szervezet, melynek szerte a világon, minden földrészen, húsz országban harmincöt tagcsoportja van. Ezek a tagcsoportok különböző kultúrákból és vallási örökségből származnak. Az Unitárius Világszövetség erejét éppen ebből a különbözőségből meríti, az egyes egyházak és tapasztalatok sajátos világából, mint pl. a tietek is. Az Unitárius Világszövetség azonban nemcsak erőt merít tagcsoportjaiból, hanem lendítő erőt is nyújt tagcsoportjainak. A legmélyebb és legátfogóbb üzenete hozzátok ma ez: nem vagyunk egyedül. Ez pedig nagyon fontos, mivel egyházaink egyetlen országban sem alkotnak többséget. Az unitárius és szabadelvű keresztény egyházak jellege az, hogy bár hitelvileg különbségek is vannak közöttük, mégis mi olyan kérdéseket tehetünk fel, melyeket rajtunk kívül más egyházak nem kérdezhetnek, és kutatathatunk szüntelenül az igazság után még akkor is, ha nem látjuk előre a kutatás eredményét. S bár számban kisebbségek vagyunk, nem jelenti, hogy egyedül vagyunk, sem itt, sem a világ más részében.

Az Unitárius Világszövetség és egyházaink egy szabad, dogmai kötöttségtől mentes egyháztagság mellett állanak. Büszkék lehetünk arra a tényre, hogy a mi szabad, kötetlen állásfoglalásunk mindinkább a jövő tisztelvényének tárgya lesz. Így lesznek a tegnap eretnekségei igen gyakran a jelen nagy kijelentései.

A világ kicsi lett ahhoz, hogy megengedhetnénk magunknak, hogy szembeállítsuk az egyik fajt a másikkal, kultúrát kultúrával, Keletet Nyugattal, a világ túl kicsi lett, és a háború lángjai a szomszédunk házáról elérhetik a miénket is, ha mások segítségével nem dolgozunk együtt a lángok eloltásában.

Legyünk büszkék arra, hogy világszövetségünk és tagjai: szabad és jóakarató férfiak és nők együtt dolgoznak azért, hogy az előítélet, elfogultság és szűkkeblűséggel szemben a türelmet és megértést állítsuk.

Négyszáz évvel ezelőtt a harangok erről a földről, ebből az országból hirdették először a türelem elvét és a különbözőségben lévő egységet. Ezt az üzenetet mindenütt felfogták, és a harangok világszerte felelnek, imádkoznak különböző nyelveken a ti hívásotokra. Olyan harangok, mint ez, amelynek zúgása a távoli Ázsiából jön: (a tokiói harangszó magnóról).

Ez a harangszó azt mondja, hogy a béke, a megértés és jóakarát evangéliuma hallhatóvá lett az egész világon, mert nem vagyunk egyedül.

„Egy ember önmagában nem lehet sziget. Minden ember része földünknek, része az egésznek. És ha csak egy göröngyöt is elmos a tenger, Európa ezzel kisebb lesz. Ennek a göröngynek pusztulása annyi, mintha barátod, testvéred vagy saját házad semmisülne meg. Minden ember halálával fogyatkozunk, mivel az emberiség részei vagyunk. Soha nem tudjuk, hogy kiért szól a harang. Én hiszem, hogy az emberért harangoznak, mindnyájunkért szól a harang mindig és mindenütt.“ (John Donne)

Az evangélium azt tanítja, hogy az Isten szellem és szeretet. A szellem és szeretet kozmikus erő, hatalom, mely épít, testvéri közösségbe fog össze, és az élet szolgálatába állít. Ezért valljuk mi, unitáriusok, hogy Istent szeretnünk és imádnunk kell lélekben és igazságban; és szeretnünk kell embertársainkat, mint önmagunkat. Ez a mi hitvallásunk, ez a mi egységünk, ez a mi győzedelmes hitünk. Amen.

DIETHER GEHRMANN

ÖRÖMHÍR

Ézs 52, 7

Minden igaz ember ezen a világon örvend annak a jó hírnek, hogy 1973. II. 27-én aláírták a vietnami háború befejezését jelentő békeegyezményt. Éppen az öröm kifejezésének az időszakában, farsang idején kelt életre ez a sok könnyel öntözött örömvirág. Boldogan fogadjuk el hát a római levél felhívását ma: „Örüljetek az örvendezőkkel!“ A békeség dicséretét zengje ma minden ének, azt dobogja minden szív és erről szóljon egyházi beszédünk is Ézsaiással:

Milyen szépek a hegyeken az örömondónak lábai,
aki békességet hirdet, és jót mond, szabadulást prédikál
és azt mondja Sionnak: Uralkodik a te Istened!

I. Isten öröme a béke öröme, mert teremtés, alkotás, fejlődés jár nyomában: életet teremt, azt szolgálja, azt segíti elő. A bibliai teremtési leírásban van egy vitán felül álló, örökszép és igaz kifejezés, mely Isten szava minden nagy alkotás után: „És látá Isten, hogy jó!“ . . .

És látá Isten, hogy jó a világosság, és elválasztá a világosságot a sötétségtől, s nevezé a világosságot nappalnak, a sötétséget éjszakának, és lett este és reggel: első nap.

Jó a világosság, jó a levegő, jó a szárazföld, a füvek, a fák, jó a nap, a hold és a csillagok, jó, hogy madarakkal megtelt a levegőég, halakkal a vizek sokasága, jó, hogy benépesedett a szárazföld is a fajok és nemek ezreivel . . . mindenekfelett pedig jó, hogy kialakult a földön Isten képmása, az ember! Annyira jó az Isten szívének mindez, hogy egy napot szentelt ennek az örömnak, megáldására mindennek, ami a természetben létrejött. A vallásos felfogás szerint ezzel elrendelte a hetedik nap megünneplését a mi számunkra is, hogy mi is örvendeni tudjunk annak, amit Isten segítségével mi alkotni tudunk, hogy ebben a szent örömben új erőt merítsünk, s a jogos pihenés után újból hozzáfogjunk az alkotó munkához új lendülettel és friss lelkesedéssel.

Ennek az isteni örömnak az alapfeltétele azonban a békesség. Igazán örvendeni munkánknak csak akkor tudunk, ha van biztosítékunk arra, hogy munkánk eredményét nem rombolja le senki és semmi. Isten öröme is ehhez van kötve . . . Milyen szívbemarkolóan fejezi ki az ósrégi írás Isten szomorúságát, mikor a földön elveszettnek látja a békességet, mert mindenütt az erőszakoskodás bűne kapott lábra az emberek között: „Bánom, hogy embert teremtettem . . . Eltörlöm az embert, akit teremtettem, a földnek színéről . . .“ Nincs öröme az Istennek az emberben sem akkor, amikor önmagában meggyalázza Isten képét a háborgás által, a gyűlölködés és testvérgyilkosságok által. A „jó“ — „rosszá“ változik ilyenkor. Rossz a világosság, ha rombol az ember Isten narsütötte ege alatt; rossz a levegő, ha méreggel telíti a gyilkos fegyverek fojtó gőze, átokká változik a fű, a fa, a vas, az arany, ha azokat nem békés célokra használja az ember! Mintha nem is uralkodna ilyenkor már az Isten, az élőknek és igazaknak Istene!

Milyen szép azonban, mikor hírnök jő azzal az örömmel, hogy kiderült ismét a történelem ege a legnagyobb szenvedések színterén is. Békességet hirdet, jót mond, szabadulást prédikál, ki ezt mondja Sionnak: U-alkodik a te Istened . . . Erre elkezdzenek a sebek begyógyulni, elkezdődik a romok eltakarítása, és egy új élet indul el a véráztatta földön. — Helyrebillen ilyenkor az elveszített egyensúly a természetben és a lélekben egyszerre. Ismét „jó“ a teremtés, jó az élet, jó a napfény, jó a levegő, jó az étellel tele föld . . . jó, mert béke van ismét az emberek között.

II. Égi himnusz ez a jóakarató emberek között.

Jézus megérkezése azért volt akkora öröm, Jézus az Isten dicsőségének és ennek a békének a himnuszával lérett közénk. Kedvesek, szívvel-lelket gyönyörködtetők a keresztény ember előtt ma is és mindörökké ezek az újtestamentumi szavak:

„Ne félietek, mert hirdetek nektek nagy örömet, mely az egész népnek öröme lesz . . . Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek, és e földön békesség, és az emberekhez jó akarat!“

Jézus az örömhírhez nemcsak születésében, hanem munkásságában is. Békességet, lelki nyugalmat áraszt maga körül mindenütt, amerre jár. Békesség fakad a Hegyi beszéd alatt a hallgatók lelkében, hiszen egyik kijelentése éppen az: „Boldogok a békességre igyekezők, mert ők Isten fiainak mondatnak.“ A békesség öröme szállja meg a szegények lelkét, mikor nekik azt az evangéliumot hirdeti, hogy eljő az Isten országa, és útban is van, és annak alkotmánya a szeretet — a szeretet, mely a békesség lelke... Békesség öröme szállja meg a betegek lelkét, amint szavai nyomán és keze érintésére meggyógyulhatnak és megérthetik Jézus szavait: „Nem az egészségeseket jöttem meggyógyítani, hanem a betegeket.“ A békesség öröme ér el a megtérni szándékozó bűncsök lelkéig is, amidőn Jézusban felfedezik, hogy Ő megkeresi azt, ami elveszítettnek látszik: a bűnös emberben a jóra való hajlandóságot és diadalra viszi a megtérés által a jó érzést minden megtérőben. A békesség örömevel emlékezünk azokra a szavakra, melyekkel Jézus az evangélium hirdetésére kötelezte el magát, idézvén Ézsaiás prófétát: „Az Úrnak lelke van énrajtam, mivelhogy felkent engem, hogy a szegényeknek az evangéliumot hirdessem, elküldött, hogy a töredelmes szívűeket meggyógyítsam...“ A békesség testamentuma ez is: „Békességet hagyok néktek, az én békességemet... ne nyugtalanokdjék a ti szívetek, se ne féljen.“

III. A békesség híre az egész emberiségnek öröme.

Együtt örvendezünk azzal a néppel, mely eddig annyit szenvedett, akinek az életében a béke csak mint vágyalom volt, de a valóságban egy hosszú szenvedéssorozat volt történelmének utóbbi szakasza... Milyen boldogság lehet végre kibújni a föld alatti menedékhelyekről... Milyen nagy öröm, hogy megszűnnek a földbe rejtett kórházak és iskolák...! Milyen felemelő érzés annyi év után ismét szabadon szívni a békesség levegőjét...!

Mi is együtt örvendünk velük.

Örvendünk, hogy a távol-keleti nép is zavartalanul örvendhet ezután az életnek: a családnak, a születésnek, a nevedezésnek, az egészségnek, a munkának, a hétköznaroknak, az ünnepnaroknak, örvendeni tud, mert felragyog felette a békesség nárja... Örvendünk, hogy hazatérnek a harcolók a háborúból, s elkezdik az oly rég félbehagyott békességes életet, beállva a jelen és jövő éritésének szent munkájába. Frezzük velük együtt és Istennel együtt: milyen jó valamit alkotni, milyen jó világosságot terjeszteni, a tudás és szeretet világosságát és melegét, milyen jó Isten munkásaivá lenni: szépíteni a földet, gazdagítani rajta az áldások tárházát, milyen jó az élet munkás hétköznappaival előkészíteni a pihenést ígérő boldog és megérdemelt ünnepnarokat.

Nem gondolunk azonban egy pillanatra sem arra, hogy mindennek vége, hanem arra gondolunk, hogy itt a diadalmas újakezdés ideje! Frezzük, hogy uralkodik a vallásos ember számára újra az Isten, mert helyreáll az élet szent joga és nagyszerű lehetősége a békében és a béke által!

Örvendjünk hát az örvendezőkkel, s ez adjon farsangunknak igazi tartalmat. Zengje lelkünk a költővel: „Testvérek vagyunk minden földi tájon, / Ésv a váryunk széles e világon: / Flet, szabadság, béke és kenyér! / Békét! Békét teremt a nép az újkor reggelén. Amen.

NYITRAI MOZES

A SZOLGÁLAT MINT JÉZUSI MÉRTÉK

Mk 10, 43

„Mi, akiknek Jézus kezébe adta a jó és rossz mércéjét, nem ismerünk megmérhetetlen dolgokat. És nincsen nagyság ott, ahol nincs egyszerűség, jóság és igazság.“ A *Háború és Béke* című remekműből való ez az idézet.

Lássuk, mi az emberi nagyság jézusi mértéke?

„Aki közületek nagy akar lenni, az legyen a ti szolgátok.“ Abban a bibliai történetben van ez a vers, ahol versengés támadt a tanítványok között az elsőségért. Zebedeus fia: Jakab és János, édesanyjuk kívánságára, Jézus elé járulnak e szavakkal: „Mester, szeretnők, hogy amire kérünk, tedd meg nekünk. — Mit kívántok, hogy tegyek veletek? — kérdezi Jézus. — Add nekünk, hogy egyikünk jobb kezed, a másik bal kezed felől üljön a te dicsőségedben.“ Az evangélium szerint a többi tanítványok is felfigyelnek erre a beszédre, és — érthető módon — meg is haragusz-
nak, amiért ezek ketten a legnagyobbak akarnak lenni az Isten országában (hiszen bennük is megvolt a vágy az elsőségre). Jézus további beszéde azonban visszaparancsolja az indulatokat, és rendes mederbe tereli a felkavart hullámokat a tanítványok lelkében. „Aki nagy akar lenni közte-
tek, az legyen a ti szolgátok, és aki első akar lenni köztetek, az legyen mindenkinek a szolgája. Mert az embernek fia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon mindenkinek.“

Jézusnak ezek a szavai mintha az aranyszabályt is tükröznék. „Amit akartok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal: mert ez a törvény és a próféták.“

Íme a jézusi mérték! Nincs ennél világosabb megfogalmazása annak, amit Jézus mértékül szab elénk.

Mit meg nem tesz sok ember azért, hogy vigye valamire a társadalomban, hogy értékét elismerjék, hogy kiválónak tartsák, hogy tiszteletet, megbecsülést vívjon ki magának, hogy az asztalfőre kerüljön a nagyemberek között is! — Mennyi fáradságot, mennyi áldozatot beleölünk abba, hogy a ranglétrán magasra kerüljünk arasznyi életünkben. Mennyi te-
kervényes utat teszünk meg azért, hogy megüssük azt a mértéket, amit nagyságnak neveznek! Pedig minden, amit magunk körül építettünk, kártyavárként omlik össze, amikor a megpróbáltatás ideje eljön, ha nincs meg benne az, amit az emberek elvárnak tőlünk. Akkor aztán keserűen panaszkodunk sorsunk ellen, a meg nem értés, lenézés, kisémmizés avagy gúny ellen. Pedig kudarcunknak legfőbb oka, hogy nem találjuk meg a helyes mércét: más mértéket használunk másokkal szemben, mint amivel magunkat mértük!

Panasz helyett inkább el kellene fogadni az aranyszabályt!

Magas polcra fel lehet ugyan jutni az aranyszabály lábballal tiprásával is, de ott is csak az lesz a szabálytalan törtető, ami alacsonyabb rangban volt. A törpe, ha magas hegyre mászik, lenézheti a völgyi világot, de alulról nézve még kisebbnek látszik, mintha a mélyben maradt volna.

Az aranyszabály a kölcsönösség elve közöttünk.

Kölcsönös megbecsüléssel, mások életjogának elismerésével és tiszteletben tartásával lehet csak Isten és az emberek előtt értékesnek lenni. Az arany szabály olyan, mint a gőz a mozdonyban: a legkevesebbe kerül, de nélküle nem indulhat el a mozdony a síneken. A mások megbecsülése nincs vagyonhoz, diplomához kötve, csak a lelkiismeret szavára kell hallgatni, s máris lelki kincseink közé tartozik — de enélkül nincs jogunk és nincs lehetőségünk mások megbecsülését elnyerni. — Arra tanít ez, hogy töltsük be az arany szabályt, mert ez az emberi nagyság jézusi mértékeinek egyike.

Jézusi mérce mindenekfelett a felebaráti szeretet!

Ez Jézus örökúj parancsolata. Ha meg akarjuk tudni mekkorák vagyunk emberségünkben, fel kell mérnünk milyen távol vagy milyen közel vagyunk ennek a parancsolatnak teljesítésétől. Amennyi hiányzik belőlünk a jézusi szeretetből, annyi hiányzik még emberi nagyságunkból. „Mérd meg az árnyékodat, s megtudod, mekkora vagy“ — szokta mondani Szókratész a dicsekvőknek.

„Az embernek fia — mondja Jézus önmagáról — nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon mindenkinek.“ Benne van ebben a kijelentésben az egyszerűség, a jóság és az igazság is, mint az igazi nagyság mértéke. Az egyszerű ember sohasem érzi „emberfeletti embernek“ magát, s így nem kívánja, hogy neki szolgáljanak az „alacsonyabbrendű“ emberteremtmények, mivel szent meggyőződése, hogy ilyenek nincsenek. Hanem arra törekszik, hogy mindig tegyen valami jót, és mindig igazságos legyen felebarátaival szemben.

Tudjuk, mert átalszenvedtük sokan a ma élő emberek közül, mit jelent, ha fajgyűlölet uralkodó hatalommá nővi ki magát. Az ókor szelleme támadt fel egy időre, mely a kiválasztott nép és nemzet elméletét szülte meg a civilizáció történetének egy letűnt korszakában. Ebbe a bozontos hajú ősemberi életformába pusztult bele az emberiség színe-javának egy nagy része nem is olyan rég, a második világháborúban. Ez az idejét múlt eszmei torzszülött gyűjtötte fel falvainkat, városainkat és pusztította el értékeink sokaságát. Jézus elméletben felszámolta a kiválasztott nép gondolatát: ideje volt, hogy az újkor ténylegesen legyőzze a fajgyűlölet kigyóját, és kialakítsa a népek testvériségének életformáját, melyben a jézusi mértéket mind jobban megközelítse.

Az új társadalomban ennek a szónak: „ember“, magasabbrendű értelmezést kell adni. Az „ember“ fölötte kell hogy álljon a faji és nemzeti megkülönböztetés elméletének. Az „ember“ egy kicsi csillagon élő nagy család gyűjtőneve, melynek minden tagja testvérem. Mikor az „ember“ szembetalálja magát a végtelennel, egyszerre megérzi, hogy azon szűk ketrecen kívül, melyben él, más valami is van: a „világ“, ami mindenkié. Az igazi emberi nagyság abban áll, hogy egynek érezze magát az egészszel: az egész társadalom vágya, célja, gondja, szenvedése benne is éljenek.

Ennyit szóltam ma az emberi nagyság jézusi mértékéről.

A hasonlatot hozzá a *Háború és Béke* adta.

Ha mi maradéktalanul igazodunk Jézus mércéjéhez, mi is hozzájárulunk ahhoz, hogy elmaradjon véglegesen a „Háború“, és megmarad örökösen a „Béke“. Ehhez kérjük Isten segédelmét. Amen.

NYITRAI MÓZES

A TANÍTVÁNYOK ÖNTUDATRA ÉBREDÉSE

Ap Csel 1, 11

Áldozócsütörtök a tanítványok öntudatra ébredésének napja. Olyan ünnep ez, mint a virág: még nem gyümölcs, de annak ígérete. Küszöb, mely még nem az otthon, de annak szerves része. Diadalkapu, melyen áthalad a győztes. Áldozócsütörtök még nem a pünkösöd, de annak ígérete, küszöbe, kapuja.

I. A tanítványok öntudatra ébredése... Amint ezt a mondatot ki-mondom, látom a pünkösdi rózsát, amely áldozócsütörtökön még csak bimbó, szíromba zárt lehetőség; fel kell ébrednie, mint Csipke Rózsikának a tündérszép mesében. Már körötte száll a pünkösdi lélek és ébresztgeti:

Nyílj ki, pünkösdi rózsza, nyílj ki, bezárt kapu, a tanítványok előtt, nyílj ki, bezárt lélek, hogy befogadd a biztató, bátorító tüzes nyelveket adó, tette buzdító szentlelket!

Eddig a látomások ideje volt.

Jók voltak ezek a látomások is, hiszen ebből táplálkozott a tanítványok csüggedt kicsi serege. Jó volt ez az első látomás húsvétkor, mikor megjelent előttük Jézus, és köszöntötte a tíz együtt levő tanítványt: „Békesség néktek.“ Jó volt az a második látomás nyolc nap múlva, amikor Tamás is otthon volt, s felszólította őt: „Jöjj, tedd a te ujjaidat sebembe, és ne légy hitetlen, hanem hívő.“ Jó volt a harmadik látomás ott a Genezareth tavánál, hol vallástételre készíti Pétert: „Simon, Jónának fia, szeretsz-e engem?“ — és ahol rá testálja a nagy megbízatást: „Legeltesd az én juhaimat!“ Még egy utolsó látomás Bethánia határában, síron túli testamentum, posztumusz hagyakozás: „Legyetek együtt, el ne menjete Jeruzsálemből, míg fel nem ruházlak mennyei erővel. Ne kérdezzétek, mikor állíttatik helyre az ország Izraelben, nem a ti dolgotok tudni az időket vagy alkalmakat, melyeket az Atya a maga hatalmába helyezett; hanem vesztek erőt miután a szentlélek eljő reátok, és lesztek nekem tanúim a földnek végső határáig.“

Ezzel vége az apostolok látomásainak...

Kezdődik az apostolok cselekedete...

Jézust a köd befogta... a tanítványok nincs miért várjanak a tétlenség csodáira: felrázza, öntudatra ébreszti őket egy belső hang: „Galileabeli férfiak, mit álltok, nézvé a mennybe!“

II. Együtt, egy akarattal indulni meg a földi utakon! Itt ezen a földön nyitja ki Isten a pünkösdi rózsát, itt bocsátja az Ő lelkét az emberekre: értelemre, szívre, akaratra, szorgalmas, dolgos kezekre. Kell-e en-

nél nagyobb csoda? — Ennek feltétele az összetartás. Az a pár tanítvány csak porszem ugyan az emberiség áradatában, elsodorhatja az idők szele könnyen, ha nincs egy összetartó erő bennük és közöttük. Ez lenne Jézus tanítványainak a sorsa is, az elporladás és megsemmisülés a sorsa-e azoknak a szentséges eszméknek is, melyeket reájuk bízott a Mester? Minden meghalt, ami szent és igaz, azzal, hogy Jézus megfeszítettet?

Összetartás nélkül talán így lenne...

Mi is porból vétettünk... és Isten teremtő ereje emberre egyesített minket... Az ember pedig Isten munkatársává szegődik: rájön, hogy sziklát teremthet maga is, csak az összekötő anyagot kell felfedezni, előállítani: cementporból es homokszemekből betont lehet alkotni. Így épülnek a házak erős alapjai, így épülnek a hatalmas gátak, vízierőművek, műországutak, így lesz az emberi élet egyre szebb, fényesebb, melegebb, biztonságosabb. Isten országához is kell az összetartás szent ereje.

Ezért az öntudatra ébredt tanítványok másik dolga az összetartás.

Galileabeli férfiak: minden rendű vallásos emberek! Mit álltok egymástól elhidegült szívvel, elszakadt baráti lélekkel, egymás ellen, egy családban és mégis külön céllal, egyazon világban és mégis annyi meg annyi külön világgal magatokban? A széthúzásban nem segíti Isten az embert. Forrjon cementté a por: fogjon össze mindnyájunkat a béke és a szeretet!

III. Az összetartás mellett föl kell támadnia lelkünkben a hivatástudatnak is.

A kereszt sötét gyásza megfojtotta a tanítványok önbizalmát, hivatástudatát is egy időre. Egy igaz embert látni legyőzötten, látni keresztre szegezetten, alácsüggedt fejjel, hallani, amint nagy fennszóval kiáltja: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?” — arra a következtetésre vezet, hogy nem lehet és nem érdemes az emberrel nagyot kezdeni. Milyen tehetetlen az ember! Legyen bár a világon a legnagyobb, négy hitvány szeg hogy kiszorítja belőle a lelket! Birokra kelhetett a világ bűnével, gonoszságával, megmutathatta hatalmát a betegségek felett, hordozhatta Isten országát magában; diadalmasan bevonulhatott nagy tömeg kíséretében a jeruzsálemi templomba, megtisztíthatta azt a kufároktól — mégis a nagypénteki kegyetlenség úgy elbánhatott vele, hogy estére már csak az a sziklasír maradt neki a megváltandó egész világból, hol némán, mozdatlanul fekszik a lepecsételt sziklaajtó mögött... Mi volna akkor más egyszerű ember?... Egy haszontalan féreg, egy igénytelen göröngy, egy úszó fadarab csupán az áradat sodrában!

Ezt a letört lelkületet kell helyreállítani!

Galileabeli férfiak, mit álltok nézvéen a gyászra, az elmúlásra, a levetésre, vesztett önbizalommal, tétlenül, akarattalanul? Nem hallottátok? Isten országa tibennetek van! A teremtés koronája az ember! Isten képe és hasonlatossága, Isten temploma. Isten élő lelkét lehelt az emberbe, hogy az életet szolgálja. Vegye ezt tudomásul az ember és nézzen hivatása betöltése után.

Jézus elárvult tanítványai, térjeteek magatokhoz; cselekedjeteek, szóljátok, hirdesséteek azt, ami élteeti a hitet, gyarapítja a lélek kincseit, erkölcsi értékeit! Aki most még csak tétlen kábulattal nézte az ég felé, vegyéteek észre, hogy hosszu az út az égig, az üdvözülésig, ez az út pedig a ti munkátoek által épül tovább. Sok és nagy munka vár reátoek, melyet

más nem tehet meg helyettetek, mert mindenki személyesen köteles dolgozni, jót cselekedni azért, hogy Isten tervei velünk kapcsolatban megvalósuljanak. — Elég a negyvennapos kábulatból! Péter, ne rejtse el a kulcsokat és ne fordíts háttal a nyájnak, melyet őrizned kell! János, világhosszú evangélistája, szeretet apostola, ne rejtse tovább véka alá szívét, szeretetre vágyunk. És Jézus minden tanítványa, mindnyájatokban ébredjen fel a hivatástudat!

Testvéreim! Még tíz nap van pünkösdig, elégséges idő arra, hogy a bimbó kinyíljon, hogy felkészítsük magunkat a szentlélek befogadására. Legyünk együtt egy akarattal, szerezzük vissza keresztényi hivatástudatunkat, ha elveszítettük volna, s így várjuk a Lélek nagy ünnepének megérkezését. Ámen.

NYITRAI MÓZES

A TEMPLOM ARANYA

Mt 23, 17

Konfirmáció alkalmával minden ifjú énekeskönyvet kapott ajándékba. Csillogott a szemük az örömtől, amikor kicsztottuk közöttük a könyveket; hogy szorították szívükhöz az egyszerűségében is drága ajándékot! Az az aranykehely, mely rá van festve, mintha ezeket a fiatal szívüket jelképezte volna. Aranykelyhek voltak azok is, tele az öröm és áhítat borával, melyet Istennek ajánlottak a konfirmáció napján. Egy alkalommal boldog izgalomban átizzadt kezükben lekopott az énekeskönyvre festett kehelyről az arany, s már kora délután szomorú szemmel panaszkodtak nekem, hogy megfakult a kehely: nem ragyog már olyan szépen, mint délelőtt. Lehetett a dolgon segíteni könnyen: újrifestettem egy kis aranyfestéssel a lekopott aranyozást, s nemsokára teljes volt az új énekeskönyvek kelyhén a ragyogás. De ezt a régi emléket eltettem magamnak oda, ahol kincseimet tartom, most pedig elmondom, amire engem ezek a lekopott aranyozású énekeskönyvek tanítottak.

Sok unitárius énekeskönyvet láttam már s forgattam életemben. Volt közöttük elég, amelyiken teljes fényében ragyogott az aranyozás, de sokkal több kopott, melynek kelyhe már rég nem látszott a sok használatból. Megvallom nektek igazán, sohasem az bántott, ha kopott énekeskönyv került a kezembe, hanem olyankor borult el az arcom, amikor azt láttam, hogy némelyiket alig nyitották ki, nehogy lekopják róluk az aranyozás. Ó, azok a kopott énekeskönyvek, azok a sok forgatástól megsárgult lapok, annyit tudnak nekem beszélni imádkozó szívekről-lelkekről, melyek az ének szárnyán repültek fel a jó Istenhez. Valahányszor elnéztem a szószékről a kopott énekeskönyveket, bizony megértettem, hogy nem az aranyozás a fontos, hanem az a zsoltár, mely tündöklővé teszi éneklés közben az arcokat, mely meg tudja színesíteni a fakult álmokat, s összeforrasztja a lélek törött aranyát. Nem a táblája fontos az énekeskönyvnek, hanem az

a sok dalba szedett imádság, mely a zsoltáros Dávid királytól kezdve napjainkig annyi embernek adott vigasztalást. Nem a külső a fontos, hanem a tartalom, nem az arany a többet érő, hanem a templom, mely megszenteli az aranyat.

Igen, a templom . . .

Valamikor buzgó lelkű hívek drága kincseket ajándékoztak a templomnak, amelyben imájukat Isten meghallgatta. Díszes oltárok, arany szentségtartók, kelyhek, tálak és egyéb drágaságok hirdették a hálás szívű emberek bőkezűségét. De háborúk jöttek, s a templomok aranya áldozatul esett a pusztításnak. A templom igazi kincse azonban nem az volt, ami elpusztulhatott, hanem az a lélek, Istennek lelke, mely mindig várta az imádkozó lelkeket a templomba. Valahányszor felcsendül a zsoltár, mindannyiszor felel a evangélista igazsága: nem az arany a szent, hanem a templom, mely megszenteli az aranyat.

Igen, a templom . . .

Istennek legkisebb terjedelmű és mégis legnagyobb befogadóképességű temploma: a szívünk, melyben elfér a szeretet mennyországa, de amely megmérhetetlenül kicsivé tud összezsugorodni akkor, amikor nem akar befogadni valakit vagy valamit. Ez a templom, amikor felépül, pompázó és díszes, mint a legszebb katedrálisok. Ragyog bennük a fiatalság, egészség, jókedv, a jövő boldogságába helyezett bizalom. Gyönyörködöbben mosolyog még a napsugár is, ha megtörik ezen a sokféle drága aranykincsen. Milyen szép is volna, ha mindez meg is maradna ilyennek! — sóhajtának fel olykor-olykor alkonyodónap-szemű öregeink. Aranyosan ragyogónak a jókedv, győzedelmesnek az egészség, örökkévalónak a fiatalság s tündérszínekben pompázónak az álom, amelyet a boldogságról szőttünk valamikor; ha megmaradna minden kincsünk, amelyet szentnek tart az ifjú szív, ha megmaradna a vágy a tudás megszerzése iránt, a világosság szent szomjúsága, amelyért ifjúkorban nappallá erőszakolja az éjszakát is, olyan sokat tanul; ha mindörökké tartana az ifjú szív szent aranykincse töretlenül, a szerelem, melyet az iránt érez, akit párjául kiválasztott, és amelynek nevében az első vonalban sorakoztatja fel lelkének legszebb vonásait, hogy a másikat meghódítsa velük; ha megragadna az ember-szeretet szent aranya, mely a lángok himnuszát csalja ki sok szívből az ajkakra s a legönfeláldozóbb tettekre készíti az ifjú nemzedéket. És ki tudná felsorolni azt a tengernyi érzést, melynek aranyozásában épül fel templomul a fiatal szív! — Milyen kár, hogy amint haladnak az évek, ez a sok gyönyörű aranyozás mind-mind lekopik a templom faláról, és egymás után tűnnek el a drága aranykelyhek, s az élet kenyerének elfogyásával elenyésznek az aranytálak is, amelyekre a kenyér helyeztetett!

Alkonyodónap-szemű öregeink — akiknek öregségét sokszor nem is az évek száma okozza, hanem a sok csalódás —, ne, ne feledkeztek meg a lényegről! — A lényeg nem az aranyozás, nem a kincsek halmaza, hanem maga a templom. A szív, mely Istennek szenteltetett, s ha elrabolja is utolsó kincsét az élet, de utolsó dobbanása is az Istennek szól. A templom harangszava: a szívdobogás! S amíg szól még ez a harang, a templom is áll még!

A mi egyszerű unitárius templomainkban nincsen díszes oltár, drága szentségtartó, művészi becsű képek — nincs szinte semmi, ami aranyat

ér. De azt hiszem, értitek, nem is ezekről a kincsekről beszéltem én. Kincsek azonban vannak a mi templomainkban is.

Templomaink kincse a csecsemő, akit ide hoznak kereszteni.

Templomaink kincse a konfirmáló ifjú, mert itt tesz hitet vallásáról az Isten előtt.

Templomaink aranya a hitvesi szeretet, mely itt kéri az áldást a „holtomiglan-holtodiglan“ — fogadalomra.

Templomunk aranya a halott is, akiért itt imádkoznak könnyes szemekkel.

Templomunk aranya a sok imádkozó szív, mely itt keresi Isten közelségét.

Aki idehozza emberszeretét, annak az Isten legnagyobb fia aranyozza be a lelki világát.

Lényeg a templom . . .

De az arany is szent, ha a templom megszenteli azt.

Szent aranyat fehér aranya: templomunk falainak a szíve, amely a mi vallásunk egyszerűségét jelképezi.

Szent aranyat ér nekünk a torony is, akár fából, akár kőből való.

Szent arany a harang is, bármekkora és bármiből van öntve az.

A templom körüli virágoskert is a templom kincsei közé tartozik, mellyel híveink templomszeretüket fejezik ki.

E sok aranynak őrei pedig mi vagyunk, ti vagytok.

Vigyázzatok a templom fehérségére, hogy tisztán ragyogja tovább hitünk egyszerű tisztaságát.

Vigyázzatok a szívek templomára, hogy aranya, a szeretet és az erények összessége ne kallódjék el soha. Dávid Ferenc népe, légy kincstartója valláscs érdekeidnek. Őrizd meg azokat a jövendő számára!

De ne tartsd bezárva kincseidet, tedd ki az úrasztalára, hogy gyönyörködjék benne más is, és épüljön a ragyogása mellett.

Szíved se zsugorodjék össze, hanem maradjon Isten legkisebb temploma léteire is a legnagyobb — tudja befogadni szeretetébe az emberiséget, s a hit által a mindenható Istent. Ámen.

NYITRAI BERTA

PRÉDIKÁCIÓVÁZLATOK

Boldog otthon

Lk 19, 1—10

Mi szükséges ahhoz, hogy egy lakás, melyben egy család együtt él, a boldog otthon minősítést megérdemelje?

Látni: „palotában pokolban élöket“ és „kunyhóban“ boldogság ölében ringó „jászolbölcsőt“.

Sajátos lelkület az, ami a boldog otthon első feltétele, „családias“, „otthonos“ lelkület. Nemcsak a lakásban lakók szívéből, de a bútorokból, sőt a falakból is árad ez a lelkület. Mint jó illatú, kellemes meleg jön szembe ez a lelkület a látogatóval.

*

Ennek a lelkületnek hiányában a lakás: csak lakás, ahová enni és hálni járnak haza az emberek. S ami hiányzik otthon, azt a férfi könnyen a kocsmában, a gyermek az utcán, az asszony a szomszédságban keresi.

*

Zákeus lakása akkori mértékkel mérve összkomfortos, modern lakás lehetett, hiszen gazdag ember volt. A házban minden megvolt, ami pénzzel megszerezhető, de a ház ura „nem találta helyét a világban“. Ez a szívében állandósult hiányérzet megnyilatkozott övéihez való viszonyában is. Lakásuk inkább „pokol“ volt, mint otthon, s életük inkább nyugtalan-ság, mint „üdvösség“.

Bizonyára minden pénzt megadott volna, hogy szívének nyugalmat szerezzen, de magától nem tudott rájönni, hogy a megfejtés benne van.

*

Jézus sokunkban nyitotta fel a titok zárját. Most is kész volt a segítségére.

Ő jött az úton és Zákeus ott ült a fán. Tekintetük találkozott. Jézus kiérezte Zákeus tekintetéből szívének sóvárgását; Zákeust rabul ejtette a feléje sugárzó szánakozó szeretet.

A felolvasott részben annyi „anyag“ van összesűrítve, hogy egy dráma kitelnék belőle. Az író csak a „csattanókat“ jegyezte fel: Zákeus kitörését és Jézus nagyszerű következtetését, amit abból levont. A kettőjük között lefolyt beszélgetés nagy része hiányzik; a mellékszereplők meg sincsenek említve. Egy kis képzelőerő, egy kis lélektan ügyesen kitölthetné, kikerekíthetné az egészet.

*

Mesékben szoktak lenni varázsigék, melyekre a kapu megnyílik, a zár felpattan.

Jézus „varázsigéjére“ visszhangot fogott, felszínre tört a Zákeus szívében eddig elnyomott érzés: a szeretet. Azt hiszem, Zákeus, mikor elárasztotta ez az általa addig ismeretlen érzés, először csak zokogni tudott, aztán egy darabig csak hebegett... amíg végül ki tudta mondani azt, amit mondott.

S az eredmény?

A végszó: „Ma lett üdvössége ennek a háznak.“

*

Az alapige végszava szerint Jézustól a kísértő csak egy időre távozott el. Ha végigkísérjük élete útján, azt tapasztaljuk, hogy a kísértés mindig vele volt. Állandóan környékezte. Ez nem is lehet másként a Jézus életében sem, hiszen a kísértés az emberi élet mindennapi tartozéka, még a gecsemáné-kerti gyötrődésben is kínozza, sőt a kereszten sem hagyott békét.

Kimeríthetetlen erőforrás számunkra ebből a szempontból is az élete. Hiszen — emberek lévén —, mint Jézus életének, a mi életünknek is naponta megismétlődő tényei.

Mik voltak az ő kísértései?

Honnan törtek reá, és melyik oldalán támadták?

Minden kísértést legyőzött! Mi ennek a magyarázata?

Mi a legkedvesebb fegyvere?

Mi a kísértés?

Jézus számára is, a mi számunkra is, kísértés minden, ami el akar téríteni az igazság és szeretet útjáról, ami el akar tántorítani Istentől, vagy fel akarja borítani közöttünk a békességet.

Honnan támad a kísértés?

A kísértés Jézusra is támadt, reánk is támadhat belülről: a lelkünk-ből. Magában hordta Ő is, magunkban hordjuk mi is gyarlóságainkat. Az éhség szót kért benne is; harminchárom évesen Ő is szeretett volna még élni, bosszúállásra benne is megvolt a készség. Minket is választás elé állítanak gyarlóságaink (önzés, irigység, félelem stb.).

Legtöbb kísértés kívülről hozta döntő helyzetbe, az emberek részéről. Néha legmeghittebb barátai, tanítványai kísértették (Mt 16, 22—23; 19, 16—17; Jn 13, 6—8), legtöbbször ellenségei (Lk 20, 20—26; Mk 10, 2; Mk 2; Mt 16, 1; 19, 3; 22, 17—18; 27, 39—44 stb.). Ugyanígy kísérhetnek minket jóhiszemű barátaink is és rosszakaró ellenségeink is.

Hol támad a kísértés?

Ott, ahol meggyengül az ellenállás, ott, ahol a legérzékenyebb a lelkünk felülete. Ezt árulják el a Jézus kísértései, ezt igazolják saját tapasztalataink is. Hitünket aláassa kételkedéssel, hiúságunknak hízeleg, ígérettekkel kecsegtet, rémlátásokkal rettent stb., stb.

A győzelem titka?

Jézusnál: állandó kapcsolata Istennel. Érintkezési útjuk: az imádság. S ezt az utat semmilyen kísértési mesterkedés el nem tudja zárni. Számunkra is ez a fő, a kimeríthetetlen erőforrás.

S még egy! Jézus a kísértő minden támadását ugyanazzal a fegyverrel veri vissza. „Isten szavát“ szegezi szembe a kísértéssel. Szívében kész fegyvertár a bibliája. Számunkra is rendelkezésünkre áll. Az élet minden változására, „szorult helyzetére“, olyan tisztán és bölcsen fogalmazott mondanivalója, tanácsa, textusa van, amelytől erejét veszti a kísértés, és új erőre kap a lélek.

Sámuel egy követ állított fel Mispa és Sén között, ott, ahol a filiszteusokat megverték, mert — hitük szerint — velük volt az Isten. Az eseményt mind messzebb viszi magával a távolodó múlt, de aki a jövőben megáll majd a kő mellett, annak lelkében abban a pillanatban jéleső melegséggel elevenedik fel az Istennel aratott győzelem emléke. Bizonyára mosolyogva megy élete útján.

Az idő folyását megállítani nem lehet. A jövő közeledik felénk, a jelen pillanat a kezünkben van, a múlt távolodik tőlünk. Az idő nem folyik át nyomtalanul rajtunk. A jövő úgy teszi elénk a jelen minden pillanatát, mint megannyi alkalmat. Mi az alkalmakat tetteinkkel gazdagítjuk. S tetteink nyomát a múlt lelkünkben hagyja, a nyomok: az emlékeink.

*

Fletünk is ilyen hármas beosztású. Az ifjú álmaiban (jövő), a tetterős ember alkotásainak (jelen), az öregember emlékeivel él (múlt).

Boldog, aki Istentől úgy fogadott minden pillanatot, mint szent alkalmat az alkotásra, s kinek tettei nyomai mint „mosolygó emlékek“ népesítik be emlékezetének világát. Ki ne akarna ilyen emlékekben bővelkedő öregkort magának!

*

Akárhogy éltél idáig való életedben s közelebbről a minden perccel távolodó múlt évben, emlékek gyűltek, szaporodtak fel lelkedben.

1. Emlékeink között lehet sok mosolygó kedves emlék.

2. Bizonyára őrizzük tiszta lelkiismerettel vívott küzdelmek, nehezen legyőzött kísértések, hitünket tántorgató veszélyek emlékeit is lelkünkben. Me-látjuk, ezeket is hogy megszépíti a távolság, mert felfedezzük mindenikben Isten jelenlétének jeleit. „Mosolygó emlékek“ válnak ezek is.

3. Bujkálhatnak emlékeink között olyanok is, amelyektől „fázunk“. Mélyre vájták be magukat lelkünkbe. Elfelejtéssel sem lehet tőlük megszabadulni. Meg-megbotlunk életünk útján egy-egy „idéző-kőbe“, s abban a helyben elénk állnak. Kérdőre vonnak, nyugtalanítanak. Milyen megrendítően sírnak a zsoltárirók ilyen kínzó emlékeken. Amit Isten nélkül tett az ember, csak Istennel lehet elszámolni!

Úgy volt, ahogy volt. Az óesztendő mindjárt a múlté. Emlékeivel maradunk.

Az újesztendő itt van életünk kapujánál. Alkalmat tesz elénk, ezeret, milliót. Ne engedjük múlttá válni üresen. Alkoss, tégy, szólj hittel, bölcsen, szeretettel, Istennel. Álmodj, ha ifjú vagy, megváltó, szép álmokat. Hasonlatosakat ahhoz, amit Jézus Isten országának nevezett. Gyűjts kezdedbe emlékeket, amelyek mosolyra derítenek, ha felidézed őket, mert „mosolygó emlékek“. S te, aki már csak emlékeidben élsz, társaló-j boldogan „mosolygó emlékeiddel“, „nemszeretem“ emlékeidet pedig számold el Istennel egy-egy zsoltárban, buzgó imádságban . . . Ámen.

LÓRINCZI LÁSZLÓ

EGYHÁZI ÉLET

Egyházi Képvisező Tanács március 9-én tartotta első évnegyedi rendes ülését dr. Kovács Lajos püspök elnöklete alatt, amelyen az Egyház 1972. évi munkáját összefoglaló jelentéseket és az egyházközi és egyházköri folyó ügyeket tárgyalták meg. A Tanács végül foglalkozott III. 11-i főtanács ülés előkészítésével.

Egyházi Főtanács március 11-én tartotta évi rendes gyűlését. Ürmössy Gyula közügyigazgató imája és dr. Barabássy László megnyitó beszéde után a Főtanács egyhangú lelkesedéssel üdvözlő táviratot küldött Nicolae Ceaușescu, az Államtanács elnökének, Ion Gheorghe Maurer, a Minisztertanács elnökének, Dumitru Dogaru professzor, a Vallásügyi Hivatal elnökének és az Országos Békevédelmi Bizottságnak.

A tárgysorozaton szereplő püspöki, E. K. Tanácsi és nyugdíjpénztári jelentések áttekintő képet nyújtottak az Egyház 1972. évi életéről és munkájáról. Főtanács megnyugvással vette tudomásul a lelkészek és hívek által elért eredményeket az Isten és ember szolgálatában, valamint az áldozatkészség terén. Elismerését fejezte ki Ferencz József: Unitárius Káté c. munka átdolgozott kiadásáért, mely a konfirmációi előkészítést nagymértékben megkönnyíti és mélyíti. A jelentések tárgyalása során a lelkésztovábbképzés, a pásztorációs munka, szórványgondozás, konfirmáció, énekkultúra, az egyházi közigazgatás és az egyházi épületek gondozása érdekében sok értékes észrevétel és javaslat hangzott el. E. K. Tanács és az egyházkörök feladatát képezi mindezeknek megvizsgálása és a szükségnek megfelelő alkalmazása.

A választások során az 1973—1978. évekre a Főtanács újraválasztotta a főgondnoki tisztségre dr. Barabássy László afiát, másik főgondnoknak dr. Mikó Imre, egyházi főjegyzőnek dr. Erdő János teol. tanár és közügyigazgatónak Kolcsár Sándor Maros-Küküllői esperes afiát választotta. Ezenkívül a Főtanács megválasztotta a Nyugdíjpénztár Vezető Tanácsának tagjait, 9 egyházi és 28 világi főtanácsai tagot, valamint betöltötte az időközben megüresedett E. K. Tanácsi és állandó bizottsági helyeket.

Ez alkalommal is sok, arra érdemes afiának hűséges egyházközi és egyházköri szolgálatuk elismeréséül a Főtanács tiszteletbeli címet adományozott.

A főtanácsí istentisztelet szószéki szolgálatát Bencző Dénes homoródmási lelkész, az énekvezéri teendőket Marton Hajnalka kolozsvári énekvezér végezte. A közebéden Püspök afia, és a főtanácsí tagok részéről elhangzott pohárköszöntők az egyházi élet terén megnyilvánuló új szellemet, összefogást és biztató törekvéseket tükrözték.

Lelkész-továbbképzés. Az első évnegyedi lelkészi értekezlet tárgya volt: „A nemzeti kérdés megoldása Románia Szocialista Köztársaságban és annak tükröződése a vallásos életben“ és „A protestáns teológia a 20. században“ (2. rész).

Lelkésznevelés. Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézetben az 1972—73. I. félévi vizsgákat január 15—február 7 közötti időben tartották meg. Hallgatóink egy kivételével jó eredménnyel eleget tettek vizsgái kötelezettségüknek.

Február 9—10. napjain a *teológiai csendes napok* keretében hallgatóinknak dr. Kovács Lajcs püspök tartott előadást: „Az unitárius lelkész a gyülekezetben és magánéletében.“

Vizsgák. Március 14-én Kiss Károly baróti és Kovács István bözödi gyakorló segédlelkészek lelkészképesítő vizsgát tettek.

Felekezeti teológiai konferencia. Ortodox, protestáns és katolikus teológiai intézetek január 23-án Antonie püspök-rektor elnöklete alatt Sibiu-ban egynapos teológiai konferenciát tartottak, melynek tárgya: „A gyakorlati ökumené értelme és jelentősége“ volt. Előadást tartottak: dr. Kozma Tibor kolozsvári, Mircea Păcurariu sibiui és Ion Rămoreanu bukaresti teológiai tanárok.

A konferencia megállapítása szerint a gyakorlati ökumené arra irányul, hogy mindenik egyház hitfelfogása alapján a szabadság, igazságosság, béke és az egész emberiség jólétének munkálása által keresse és építse Isten országát. Az egyház a világban és a világért él. Felelősséggel tartozik Istennek, de az embernek is, és ezt a kettőt nem lehet elválasztani egymástól, mert ez a felelősség szolgálat. A gyakorlati ökuménia szüntelen tevékenységet jelent, a szolgálat gyakorlatát. A legfontosabb feladat megtalálni ennek a gyakorlatnak útjait, módzatait és eszközeit.

Az értekezlet elnöke záróbeszédében megállapította, hogy ezt az ökumenikus találkozást a másokért való élés hozta létre. A szolgálatot elmélyítő dialógus korszakban az egyház határai természetesen elmosódnak a teljes embertestvériség keretében. A gyakorlati ökuménizmus közös út: egység a keresztény szolgálatban és a szolgálat által az egyetemes egységhez vezető szeretet.

Az egyetemes ökuménizmus egyik jellemzője a világcs állásfoglalás minden mesterkéltséggel szemben, de ugyanakkor a nyugati teológiában eluralkodott pesszimizmus nézetével szemben is. A különbség keresése helyett hangsúlyozzuk az, ami közös és keressük az hasonlóságot. Az egyházak közötti együttműködés alapelveiként jelölte meg a következőket: a prozelitizmus (térítés) megszüntetése, egyenlő felek-

ként való tárgyalás, kölcsönös tisztelet, kerülni azt, ami elválaszt és dolgozni a közös alap megteremtésén.

A gyakorlati ökuménizmus megvalósulásának módozataira és eszközeire vonatkozóan a konferencia hangsúlyozta az eddig eredményesen használt eszközök ezután alkalmazását, valamint új eszközök gyakorlatát, mint: teológus-csere, egymás tanulmányainak közlése egyházi folyóiratokban, előadások kölcsönös tartása, hazánk egyházainak jobb megismerése stb.

A konferencia különösen fontosnak tartotta, hogy az ökuménére való törekvésnek ki kell lépnie a teológiai síkról és a gyakorlati életben, egyházközi szinten kell ható tényezővé válnia.

Az értekezleten unitárius részről Szabó Árpád teológiai tanár vett részt.

Diether Gehrman, az I.A.R.F. főtitkárának látogatása

Az unitárius egyházak és szabadelvű vallásos szervezetek világszövetségének (I.A.R.F.) új főtitkára március 24—29. napjain hivatalos látogatást tett egyházunknál.

Diether Gehrman 1929. március 5-én született lelkészi családból. Édesapja Max Gehrman a 19. sz. második felében alakult offenbachi szabadelvű egyházközségnek volt a lelkésze. A hitleri uralom alatt a gyülekezet és lelkésze szabadelvű felfogásukért sok üldöztetést szenvedett.

Az 1949—54. években a mainzi és frankfurti egyetemen pedagógiát és filozófiát hallgatott. Teológiai tanulmányait 1954—57. években a chicagói és a berkeley-i unitárius teológiai intézetekben végezte el és szerzett unitárius lelkészi képesítést. A San Francisco-i unitárius templomban szentelték lelkésszé. Lelkesi szolgálatát 1958-ban kezdi meg édesarja utódként az offenbachi gyülekezetben. 1966—67-ben mint cserelékész a philadelphiai univerzalista egyházközség lelkésze; 1967—1972. években Rockland County unitárius egyházközségben szolgált. Korán családot alapított, 4 fiúgyermekük van.

Diether Gehrmannt családi hagyományai és meggyőződése az unitarizmus mellé állították. Kora ifjúságától kezdve teljes odaadással szolgált a vallásszabadság és az unitárius vallás ügyét. Jelentős szerepet töltött be az NSZK különböző szabadelvű vallásos szervezetei és az amerikai unitárius univerzalista egyház életében. Az I.A.R.F. 1969. évi heidelbergi kongresszusa mint a legmegfelelőbb személyt választotta meg a nagy felelősséggel járó főtitkári tisztségre, munkakörét 1972. november 1-én foglalta el.

A tagcsoportok megismerése és a heidelbergi kongresszus határozatainak alkalmazása érdekében az új főtitkár március hó folyamán Csehszlovákia és Magyarország unitárius egyházait látogatta meg. Hazánkba március 24-én érkezett. Aznap főtitkár afiával egyházunk vezetősége hivatalos megbeszélést tartott, amelyen püspök, főgondnok, főjegyző afiain kívül teológiai tanáraink, előadótanácsosaink, espereseink és a helybeli lelkész vettek részt. A megbeszélés a heidelbergi kongresszus határozatainak szellemében folyt le és az I.A.R.F.-fel fennálló hagyományos kapcsolataink megerősítésén túl kiterjedt a jövő közvetlen feladataira, ame-

lyeknek teljesítése mind a nemzetközi mozgalom, mind saját fejlődésünk szempontjából egyaránt rendkívül fontos.

Főtitkár március 25-én, vasárnap de. a kolozsvári, du. a tordai templomban prédikált, beszédét dr. Erdő János főjegyző tolmácsolta magyar nyelven.

A különböző felekezetek püspökeinél, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet rektorátusán, az unitárius teológiai hallgatók bentlakásában tett látogatása után március 26—28. napjain néhány vidéki egyházközségünk meglátogatására indult. Útjára dr. Kovács Lajos püspök, dr. Barabássy László főgondnok és dr. Erdő János főjegyző kísérték el. Sorra került a nyárádszentmártoni, vadadi, jobbágyfalvi, dicsőszentmártoni, mediași, olthévízi egyházközségek meglátogatása; mindenhol megtekintették a templomot és élvezték a lelkesi családok és egyházközségi vezetők vendégszeretetét.

Március 29-én Gheorghe Nenciu, a Vallásügyi Hivatal alelnöke, és Eugen Munteanu igazgató, a Tanulmányi és Külföldi Kapcsolatok Igazgatóságának vezetője fogadta kihallgatáson főtitkárt és vele, valamint az őt kísérő vezetőinkkel igen szívélyes hangú megbeszélést folytattak.

Diether Gehrman főtitkár, aki először járt nálunk, nagyfokú érdeklődést tanúsított hazánk szépségei, kulturális intézményei és a társadalmi-gazdasági fejlődésben elért eredményei iránt. București-ben vendégünk és vezetőink az Ortodox Pátriárkátus vendégszeretetét élvezték.

Főtitkár afiában egyházunk és hazánk egy őszinte barátot és tisztelőt nyert, aki maga is meggyőződhetett híveink és az együttélő felekezetek s nemzetiségek azon eltökélt szándékáról, hogy mind a határokon belüli feladatok teljesítéséért, mind a nemzetközi megértés és együttműködés, a béke és igazság végső győzelméért teljes erővel küzdenek.

Személyi változások. Meghívás alapján kinevezést nyertek: Biró József csókfalvi lelkész Kadácsba február 10-én, Egyed Dániel firtosváraljai lelkész Alsórákosra február 26-án és Török Áron szentábrahámi lelkész Sepsiszentgyörgyre március 31-én.

Énekvezérei kinevezést kaptak: Kibédi Ibolya Abásfalvára január 25-én és Kiss László Sepsiszentgyörgyre február 12-én.

HÍREK

A *kadácsi egyházközség* március 18-án tartotta meg Biró József újonnan kinevezett lelkész beiktatását. A kinevezési irat felolvasása és az új lelkész beköszöntő prédikációja (Mk 10, 45) után ifj. Báró József esperes iktatta be Biró József afiát hivatalába.

Biró Józsefet az egyházkör részéről Lőrinczi Lajos felügyelő gondnok és Péter József siménfalvi, valamint dr. Szász Dénes székelyudvarhelyi tb. esperes-lelkész, az egyházközség részéről Zsigmond Cs. Attla beszolgáló lelkész, Inczeffi Áron gondnok, Inczeffi Irén és Marosán Ibolya köszöntötték. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

Nagy Ferenc segesvári lelkész mint ösztöndíjas hallgató január 17-én Manchesterbe érkezett, ahol az Unitarian College teológiai intézetben továbbképző tanulmányokat folytat.

Az *angol unitárius egyház főtanácsa* évi rendes gyűlését Bristolban tartja április 16—19. napjain. A főtanácsi ülésen mint meghívott egyházunk képviselőjében dr. Kovács Lajos püspök is részt vesz.

Az *I.A.R.F. Végrehajtó Bizottsága* évi rendes gyűlését május 9—10. napjain Dürrenben (NSZK) tartja, melyre hivatalos dr. Kovács Lajos püspök is, mint bizottsági tag.

Az *angol unitárius egyház* 1842-ben alapított, kéthetenként megjelenő „*The Inquirer*“ lapjának szerkesztője, John D. Allerton állásáról lemondott. Utóda *Fred M. Ryde* londoni lelkész lett.

Az *Egyházak Világtanácsa* ez év elején Bangkokban világmissziói konferenciát rendezett.

Az *ágostai hitvallású evangélikus egyház* „*Kirchliche Blätter*“ címen, január 1-től kezdődőleg havi lapot ad ki Sibiuban, szerkesztője dr. Binder Hermann, teol. tanár-vikárius.

Külföldi előfizetőink figyelmébe:

A Keresztény Magvető előfizetési díja egy évre 60 lej, mely összeg a ROMPRES, Filatelia București, Calea Victoriei nr. 29. R. S. Románia, P.O. Box 2001 címre fizetendő be. A magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlap Iroda külföldi előfizetési osztálya útján fizethetnek elő. Az évi előfizetési díj 100 Ft.

KÖNYVSZEMLE

Ferencz József: Unitárius káté. Átdolgozott kiadás, Unitárius Egyház kiadása, 1973. 44. l.

Az unitárius káté történetében határkövet jelent 1864, amikor is megjelent „Ferencz Józsi hittanár és a kolozsvári unitárius eklézsia 1. papja: Unitárius káté a konfirmációi vallástanításra. Kolozsvár.“ c. munkája. Kriza János püspök az Egyházi Képviselő Tanács felkérésére a munkát megvizsgálta s azt „vallásunk elveivel, hitcikkelyeinkkel mindenekben meggyőzőnek és a konfirmációra készítésre célszerűen használhatónak találta“. A szakvélemény alapján az E. K. Tanács Ferencz József kátéját konfirmációra előkészítő tankönyvül elfogadta, s mint ilyen használja Egyházunk ma is.

Ferencz József nem tartotta tökéletesnek munkáját, ez „kátéknál szinte lehetetlen“. Éppen azért minden új kiadás alkalmával azt csendben, észrevétlenül tökéletesítette, vagy ahogy ő nevezte, „bővítette és javította“. A szerző életében a káté 11 kiadást ért el. A nagyszámú kiadás nemcsak a káté hitelvi és tankönyv kiválóságát bizonyítja, hanem azt az elvet is, melyet Kriza János püspök 1868-ban így fogalmazott meg: „Ha egyházi létezésünk sarkelveitől eltérni nem akarunk, folyvást haladnunk kell előre, lépést tartva a század tisztuló eszméivel.“

A káté 1892-ben Grätz Mór kolozsvári evangélikus lelkész fordításában német nyelven is megjelent.

A káté Ferencz József halála után még két kiadást ért meg. A hitelvek fejlődése tette szükségessé az 1947-ben kiadott átdolgozott kiadást (ez a 14. kiadás), melyet az Egyház kétszer újranyomatott. 1972-ben határozta el az E. K. Tanács a káté új, átdolgozott kiadását, mellyel dr. Erdő János és Lőrinczi László fiait bízta meg. Az 1973. március havában megjelent káté az eredetinek tulajdonképpen 17. kiadása.

A káté 134 kérdése és felelete az unitárius konfirmáció ismeretanyagát foglalja össze, s mint ilyen az egyháztagság kézikönyve is. Az 1864—1973 között megjelent kiadások az unitárius hitelvek fejlődését tükrözik. A káté célja azonban változatlan maradt: Isten és ember szolgálatára készíteni fel az unitárius vallás követőjét. Ebben áll Ferencz József kátéjának maradandó értéke és jelentősége.

Antonie Plămădeală: Biserica slujitoare în Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și în Teologia contemporană (A szolgáló egyház a szentírásban, a szent hagyományban és a jelenkori teológiában), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București. 1972, 344 l.

Ez a könyv Antonie püspök doktori dolgozata, melyet 1958—1970-ben a londoni „Heythrop College“ teológiai főiskolán készített: „The Servant Church in Western Thought. An Orthodox Assessment“ (A szolgáló egyház a nyugati gondolkzásban. Ortodox értékelés) címen. A román nyelvű kiadás új fejezetekkel bővült, melyek az ortodox álláspontot fejtik ki a „szolgálat“ teológiájával kapcsolatban.

Dr. Robert Murray professzor, a doktori dolgozat tudományos irányítója a munka előszavában a következőket írja:

Nem véletlen, hogy az első komoly hozzájárulás ortodox részről a szolgálat teológiájához éppen a Román Ortodox Egyházból jön. Ez a hozzájárulás nemcsak Antonie püspökkel kezdődött, hiszen nyilvánvaló, hogy befolyásolták őt Jusztinián pátriárka pásztori példája és írásai, valamint D. Stăniloae professzor mély gondolkozása.

A könyv öt fejezetre tagolódik: 1. a szolgálat alapjai a szentírásban, 2. a szolgálat alapjai a szent hagyományban, 3. a szolgálat gyakorlati vonásai a keleti ortodoxiában, 4. a szolgálat a jelenkori teológiában (protestáns és r. katolikus), 5. általános következtetések.

A „szolgáló egyház“ legmegfelelőbb kifejezés az egyház tevékenységének meghatározására. Azt is mondhatjuk, hogy az egyház az utolsó három évtizedben újra felfedezte magának a szolgálatot, mint legsajátosabb „dimenzióját“, melyen át betöltheti célját és hivatását, az emberek iránti küldetését.

A szolgálat teológiája abban a felismerésben gyökerezik, mellyel az egyház válaszolni akar a mai változó világ törekvéseire és így természet-szerűen magán hordozza a társadalomtudományok hatásának jegyeit. A szerző szerint ez azonban nem jelenti azt, mintha a szolgálatnak tisztán szociológiai okai lennének. A szolgálat mint alapigazság van befoglalva a bibliai kijelentésbe, a pátrisztika hagyományaiba és a keresztény egyház egész történelmébe. A szolgálat olyan valóság, amelyben összpontosul az egyház egész küldetése.

A szolgálat teológiája ökumenikus vonatkozásainak külön fejezetet szentel a szerző. Az ökumenizmus új jelentőséget és távlatot kaphat azért, hogy az egyházak egymással való kapcsolataikban a „szolgálat etikáját“ gyakorolják. A szolgálat feltételezi a közösség és összetartás erkölcsi alapelveinek érvényesülését. A könyv végén található bibliográfia még értékesebbé és használhatóbbá teszi az amúgy is alapos és elmélyülő, a kérdést minden vonatkozásban bemutató munkát.

(SZABÓ ÁRPÁD)

Pavel Apostol: Embertervezés 2000-re. Fordította Dankanits László. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 88 l.

Pavel Apostol professzor, az Akadémia levelező tagja első magyar nyelven megjelenő munkájában a gyorsuló és sűrűtő idő távlatában fogalmaz újra nevelésről, értelmiségi létről, vagy akár zenéről kialakult

képzeteket. Kiindulópontként használja az ún. „jövő-sokk“ jelenségét, amelynek lényege az, hogy az embert és társadalmat, nagyon rövid idő alatt, gyorsuló ütemben, nagyszámú változás éri. Mi lesz az ember sorsa ebben a felgyorsult fejlődésű világban? Hogyan viseli el a sebesség növekedését, képes lesz-e kézben tartani a változásokkal járó problémákat úgy, hogy önmaga kiteljesedését is megvalósíthassa? Ezek a kérdések merülnek fel minden országban, minden egyes egyén és család esetében.

A feltett elméleti kérdések gyakorlati felelete természetesen a felkészülés, amely különböző irányban, úton, módon és elsősorban a nevelés-oktatás által megy végbe.

Szerző a nevelési és oktatási robbanás valamennyire belátható lehetőségeit és eredményeit tárgyalja, és miután a találmányt, kezdeményezést és újítást jelöli meg mint a jövő feletti uralomra vezető nevelés méreteinek meghatározóit, megfogalmazza a nevelési eszmény tartalmát is.

A változások méreteit igyekszik érzékeltetni a termelési és szolgáltatási eljárások terén, amelyben döntő szerepe van az automatizálásnak. A klasszikustól különböző modern automatizálás, függetlenül a társadalmi berendezkedéstől, megteremti a közösségi, azaz együttműködési kapcsolatokra való áttérés tárgyi feltételeit.

A jelen műszaki tudományos forradalom másik jelentős elemeként az emberek közötti összeköttetés feltételeinek forradalmi átalakítását jelöli meg.

A prospektíváról (jövöbetekintés) szólva Pavel Apcstol bemutatja Gaston Berger francia szociológus elképzelését, amely a következőkben foglalja össze a prospektív metodológia szabályait: 1. messzire nézni, 2. szélesen, átfogóan vizsgálódni, 3. mélységben elemezni, 4. kockázatot vállalni, 5. az emberre gondolni. Az ifjúság bonyolult és sürgető kérdéseiben éleslátó megállapításokat tesz, majd ismerteti azokat az alapelveket, amelyeket a joncherei kollokvium szögezett le (1961), a jövő viszonyaihoz és a haladás gyorsulásához igazodó pedagógiával kapcsolatban. Ez nem csupán az oktatók, de a tanuló ifjúság számára is rendkívül hasznos útmutatóként szolgál.

Ami az ifjúságnak a jövő igényeihez igazodó nevelését illeti, rámutat, hogy ez a jövő megértésére irányított egyesített törekvések által mehet végbe, a tantestületi tagok, a család és maguk a fiatalok részéről.

Érdekes fejezet „A nevelés — feltalálók képzésének folyamata“, amely a technológia humanizálásának és a humanizmus technicizálásának problémáit fejtegeti. Ebből az tűnik ki, amit egyébként már egyre inkább bizonyít jelen életvitelünk is, hogy a közelebbi és távolabbi jövő központi alakja a feltaláló lesz, — tágabb értelmezésben, aki újat teremt, akár anyagi, akár szellemi termelés területén.

Továbbiakban a szerző igyekszik tömören és átfogóan válaszolni arra a kérdésre, hogy miképpen lehet máris nevelni, a 2000. év emberét, és milyen lesz a jövő általános műveltsége, ugyanakkor figyelmeztet az egyre növekvő társadalmi felelősség súlyára az erkölcsi és jellembeli tulajdonságok fontosságának tükrében.

A szerző azzal a kijelentéssel zárja könyve első részének sokirányú eszmefuttatását, hogy célja csupán a lelkiismeret felrázása a jövőre való

felkészüléssel szemben — tudatosítani a szülőkből, nevelőkből és ifjakban azt, hogy a jövőre felkészülve, afölött uralkodni tudjanak és szabadon kibontakozhassanak.

A Függelék becsléseket tartalmaz a jövő műveltségére vonatkozóan. Szerző felhívja a figyelmet a jelenkor emberének érzékenységében végbe menő átalakulásokra, nevezetesen a józanságról, érzékenységről és szenvedélyről nyilvánít véleményt a tudomány és technika megrázó erejű hatásának tükrében. Figyelemre méltóan nyilatkozik a zenei ízlésről, a zenei tartalomról, a zene és a többi művészetek közötti viszonyról, valamint ezeknek szerepéről az emberi érintkezésben. Érdekes az a szemszög, amelyből a modern zene és könnyűzene jelenlegi helyzetét megítéli és indokolja. Hangsúlyozza, hogy a jelenkor zenei gyakorlatának elemzése lehetővé teszi, hogy a jövő műveltségének megtervezése számára támpontok alakulhassanak ki. Szó esik a képi és szókultúra közötti szintézis megoldásáról is, végül a szerző a 2000. év román egyetemét próbálja nagyjából körvonalazni.

(SZÁVA PÉTER)

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 79

Nr. 1

1973

CLUJ

CUPRINSUL

STUDII

Kenneth Twinn	
Religia mea	3
Dr. István Borbély	
Probleme dogmatice	9
Dr. Ludwig Binder	
Date privind istoria unitarianismului din Ardeal în secolul al 16-a	13
Sámuel Szabó	
Istoricul filiei unitariene din Brașov	20
Dénes Jakab	
Parohia ca mijloc de educare al preotului	24
Dr. József Nagy	
Monumentele noastre istorice și păstrarea lor	33

LUCRĂRI OMILETICE

Diether Gehrman	
Sintem uniți în dragostea lui Dumnezeu și a omului	39
Mózes Nyitrai	
Veste îmbucurătoare	41
Slujirea, criteriu evanghelic	44
Trezirea conștiinței discipolilor	46
Berta Nyitrai	
Aurul bisericii	48
László Lőrinczi	
Schițe de predici	50
VIAȚA BISERICEAȘCA	54
ȘTIRI BISERICEȘTI	58
RECENZII	60

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. Dr. Lajos Kovács,
membrii dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Árpád Szabó și Dezső Szabó
(redactori) și Ferenc Sebe.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 79

1973
CLUJ

Number 1

CONTENTS

A Personal Affirmation, K. Twinn	3
Theological Problems, dr. I. Borbély	9
Contributions to the History of the Transylvanian Unitarian Church from the 16th Century, dr. L. Binder	13
The History of the Brasov Unitarian Fellowship, S. Szabó	20
The Minister's Training in the Congregation, D. Jakab	24
Our historical Monuments and their Protection, dr. J. Nagy	33

SERMONS

We are united in the Love of God and Man, D. Gehrman	39
Good News, M. Nyitrai	41
The Service and the Value of Man, M. Nyitrai	44
How did the Disciples find their Calling, M. Nyitrai	46
The Church's Gold, B. Nyitrai	48
Short Sermons, L. Lőrinczi	50
CHURCH LIFE	54
NEWS	58
REVIEWS	60

Redacție — Editorial Office

Cluj, Bd. Lenin nr. 9. R. S. România, Telefon: 146—09

